

France Kresal

ZAČETKI IN RAZVOJ DELAVSKEGA ZAVAROVANJA V SLOVENIJI MED OBEMA VOJNAMA

Razprava temelji na podatkih ustanov delavskega zavarovanja in delavske zaščite, ki so delovale v Sloveniji v dobi stare Jugoslavije in sicer: Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani, Bolniški fond državnega prometnega osebja v Ljubljani, Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani, Inšpekcija dela v Ljubljani, Javna borza dela v Ljubljani in Delavska zbornica v Ljubljani. Predvsem sem uporabljal podatke iz tiskanih in ciklostiranih poročil, ki so jih vse te ustanove izdajale za vsako leto posebej, ali pa za več let skupaj. Arhivski fondi nekaterih teh ustanov so le deloma ohranjeni. Arhiv delavske zbornice in borze dela hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, ki hrani tudi del arhiva inšpekcije dela, večji del tega arhivskega fonda pa hrani Arhiv SR Slovenije v Ljubljani.

Glede števila zaposlenih delavcev in njihovih mezd so zelo dober vir statistike delavskih zavarovalnih zavodov, ker je bilo to zavarovanje splošno in obvezno in so zato vsebovale podatke velikega števila delavcev. Te ustanove so vodile kontinuirano statistiko svojih članov, zato sezonska in občasna nihanja v posameznih podjetjih niso v toliki meri vplivala na sliko o splošni zaposlenosti.

Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani, ki je bil ustanovljen 1. julija 1922 z združitvijo prejšnjih okrajnih in obratnih bolniških blagajn v Sloveniji, je bil kot krajevni organ osrednjega urada za zavarovanje delavcev (SUZOR) univerzalna ustanova, ki je v Sloveniji izvajal socialno zavarovanje delavcev na podlagi zakona o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922. Zato njegove statistike zajemajo vse zaposlene delavce na področju Slovenije v okviru stare Jugoslavije razen rudarjev, topilničarjev, železničarjev, državnih in javnih nameščenцев, ki so imeli svoje posebno zavarovanje in poljedelskih delavcev ter dni-narjev, ki niso bili zavarovani. Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani je o svojem poslovanju izdajal letna poročila. Prvo je izšlo šele leta 1928, drugo leta 1929, leta 1935 je izšlo pod naslovom Delavsko zavarovanje v letih gospodarskega zastoja za več let skupaj, za leta 1935, 1936, 1938, 1939 so izšla ciklostirana letna poročila, letno poročilo za leto 1937 je izšlo leta 1938 v Spominskem zborniku Okrožnega urada za zavarovanje delavcev, ki je bil izdan ob polstoletnici delavskega zavarovanja v Sloveniji. Ta poročila vsebujejo poleg upravnoadministrativnih, poslovnih in finančnih poročil tudi statistike članov, njihovo strukturo, mezde, zdravstveno stanje, obseg zdravstvenih uslug in bolniških podpor.

Rudarji in topilničarji so bili zavarovani pri bratovskih skladnicah, ki so bile organizirane pri rudarskih in montanističnih podjetjih in jih je v vsej Sloveniji združevala Glavna bratovska skladnica v Ljubljani na sedežu rudarske oblasti. Za rudarje je bilo obvezno zavarovanje uvedeno že leta 1854. Glede uporabljanja podatkov o številu članov-zavarovancev iz poročil glavne bratovske skladnice moramo predvsem upoštevati, da število članov ni isto kot število zaposlenih delavcev. Člani bratovskih skladnic so namreč bili poleg zaposlenih in zavarovanih delavcev še upokojeni rudarji in začasno brezposelni delavci, dokler so imeli pravico do brezposelne podpore.

Tudi železničarji so imeli svoje socialno zavarovanje že v Avstriji od 1869 in ga ohranili tudi v stari Jugoslaviji. Ustanova za socialno zavarovanje železničarjev v Sloveniji je bil humanitarni in bolniški fond državnega prometnega osebja pri direkciji državnih železnic v Ljubljani. Ta ustanova je sama izvajala vse zavarovanje, zbirala obvezne prispevke, izplačevala bolniške podpore, rente in v svojih zdravstvenih ustanovah nudila svojim zavarovancem vso zdravstveno zaščito in pomoč, zato so v njenih letnih poročilih vsi tovrstni podatki.

Glede ugotavljanja števila zaposlenih javnih in privatnih nameščenecv in njihovih plač nam služijo podatki iz letnih poročil Pokojninskega zavoda za nameščenice v Ljubljani. Pokojninsko zavarovanje nameščenecv v Sloveniji je bilo kot v vsej Avstriji obvezno uvedeno že leta 1906. V stari Jugoslaviji pa je bilo od leta 1938 obvezno le v Sloveniji in Dalmaciji. Dne 13. januarja 1919 je bil ustanovljen Začasni obči pokojninski zvaod za nameščenice v Ljubljani, ki se je 27. junija 1921 preimenoval v Pokojninski zavod za nameščenice v Ljubljani. Leta 1924 je prvič izdal letno poročilo, ki je obsegalo podatke za vsa leta od 1919 dalje. Nato je redno izdajal tiskana letna poročila do leta 1939. Za leta 1940, 1941 in 1942 je izšlo ciklostirano poročilo.

Inspekcije dela so bile ustanove za zaščito delavcev v podjetjih. V Sloveniji je bila ta ustanova uvedena leta 1883 in je delovala tudi v dobi stare Jugoslavije. Letna poročila inšpekcije dela vsebujejo podatke o delovnih pogojih v tovarniških obratih, o delovnem času, o izplačevanju delavskih zaslužkov, o stavkah in mezdnih gibanjih. Prvo poročilo je izšlo leta 1920 kot Letno poročilo obrtnega nadzorništva v Ljubljani o poslovanju v letu 1919. Od leta 1920 do 1935 so izhajala letna poročila inšpekcije dela v Ljubljani skupaj s poročili vseh inšpekcij v vsej državi pod naslovom Izveštaj inšpekcije rada. Od leta 1935 do 1940 so njena poročila izhajala v reviji Socijalni arhiv.

Javna borza dela v Ljubljani je bila ustanova za posredovanje dela in podpiranje brezposelnih delavcev. Že 5. decembra 1918 je bil osnovan oddelak za brezposelnost pri socialnem skrbstvu narodne vlade SHS v Ljubljani, 20. decembra 1918 pa je bila ustanovljena Državna posredovalnica za delo, leta 1927 se je preimenovala v javno borzo dela. Letnih poročil javna borza dela v Ljubljani ni izdajala. Izhajala pa so v reviji Socijalni arhiv in v letnih poročilih ministrstva socialne politike. Glede ugotavljanja števila brezposelnih delavcev na osnovi poročil javne borze

dela moramo biti zelo previdni. Število brezposelnih delavcev, ki jih je evidentirala javna borza dela ni enako številu dejansko brezposelnih delavcev, pač pa le številu tistih brezposelnih delavcev, ki so imeli pravico do brezposelne podpore, ali pa so se sami prijavili pri borzi dela. Pač pa nam podatki borze dela nudijo točne podatke o številu delavcev, ki so izgubili delo, ker so morali podjetniki to sami javljati borzi dela, točne podatke nam nudi tudi glede brezposelnih podpor.

Delavske zbornice so bile kot interesna predstavništva delavcev in nameščencev ustanove za zaščito njihovih ekonomskih, socialnih in kulturnih interesov. Začasna delavska zbornica v Ljubljani je bila ustanovljena leta 1921 in leta 1925 se je preimenovala v Delavsko zbornico v Ljubljani. Delavska zbornica je zbirala podatke o materialnem položaju delavstva, o njihovih mezdah, prehrani, o višini življenjskih stroškov, o stanovanjih, delavski zaščiti, Sodelovala in posredovala je pri sklepanju kolektivnih pogodb. Zbirala je podatke o mezdni gibanjih in stawkah. Vodila je register vseh delavskih strokovnih organizacij. Podatke je zbirala predvsem z anketnimi popisi, zato njeni podatki niso uradni in popolni, morejo nam pa služiti za boljše razumevanje materialnega položaja delavstva. Letna poročila o svojem poslovanju je izdala za leta 1922 do 1937.

Radnička zaščita, ki jo je 15. aprila 1919 začela izdajati Zemaljska blagajna za podporu bolnih radnikov i za osiguranje proti nezgodama u Zagrebu kot svoje uradno glasilo, je bila tudi socialno politična revija, ki je objavljala članke in razprave s področja socialnega zavarovanja pri nas in v drugih državah. Ko je bil 1. julija 1922 ustanovljen osrednji urad za zavarovanje delavcev (SUZOR) s sedežem v Zagrebu, je Radnička zaščita postala njegovo uradno glasilo in je poleg okrožnic in zakonov objavljala mesečna poročila števila zavarovanih delavcev po industrijskih skupinah, mezdni razredih, po starostnih skupinah, spolu in teritorijih okrožnih uradov ter statistiko bolezenskih primerov; še naprej je ostala tudi socialnopolitična revija.

Socijalni arhiv, ki ga je od leta 1935 izdajala Središnja uprava za posredovanje rada v Beogradu, je bila deloma socialna revija, deloma pa uradno glasilo. V prvem delu je prinašala razprave in študije s področja socialne politike doma in v tujini, v drugem delu pa uradna poročila osrednje uprave za posredovanje dela, zakone, pravilnike, uredbe in statistike o zaposlenosti in delovnih mestih. Izhajala je dvanajstkrat letno in je do konca leta 1940 izšlo VI letnikov.

Zelo pomembne so razprave in statistični podatki, ki jih je prinašala socialnostatistična revija Indeks. Revijo je leta 1929 začela izdajati delavska zbornica v Zagrebu. Odgovorni urednik je bil Arthur Benko Grado, ki je napisal tudi večino razprav in statističnih študij ter s 1. januarjem 1936 postal tudi lastnik revije. Izhajala je štirikrat letno in je do konca leta 1939 izšlo XI letnikov.

Od literature so najpomembnejše sodobne razprave o tem problemu. Omenjam samo nekatere obsežnejše: Ivo Lah, Razvoj zaposlenosti v Sloveniji po svetovni vojni, Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 396—404; isti, Statistika radničkog osiguranja, Socijalni arhiv, Beo-

grad 1937, str. I 140—155; Jože Bohinjec, Pol stoletja delavskega zavarovanja, Spominski zbornik Okrožnega urada za zavarovanje delavcev, Ljubljana 1938, str. 8—50; Filip Uratnik, Naše nezaposleničko osiguranje i načelo pomoči u skladu sa prihodima porodice, Porodična gazdinstva radničkih i nameštениčkih porodica u Sloveniji, Socijalni arhiv, Beograd 1939, str. I 326—327, I 376—380.

TO 9
Delavsko zavarovanje se je razvilo iz potrebe, da delavcu, ki nima imovine in živi samo od svojih zdravih rok, zagotovi življenjsko eksistenco v primerih bolezni, nezgode, onemoglosti in starosti, v kasnejši dobi tudi v primeru brezposelnosti, v primeru njegove smrti pa zagotovitev eksistence tistim članom njegove družine, ki jih je ta delavec moral preživljati. Ko je to zavarovanje prešlo iz okvira miloščine ali dobroteljnosti, ter je postalo zakonita pravica, lahko govorimo o socialnem zavarovanju delavcev; moralo je postati tudi obvezno. Prvotno je bilo socialno zavarovanje le zakonita ureditev materialne preskrbe socialno šibkejših slojev za primer bolezni, nezgode, onemoglosti, starosti in smrti. Šele pozneje je postalo to zavarovanje splošno obvezno, ki je izhajalo iz delovnega razmerja. Tudi enako, z enakimi pravicami za vse vrste delavcev, je postalo šele pozneje. Vse vrste zavarovanja se niso razvile in uveljavljale istočasno. Najprej je bilo uvedeno nezgodno in bolniško zavarovanje, starostno precej pozneje, še pozneje in v manjšem obsegu se je razvilo zavarovanje za primer brezposelnosti. Nekatere kategorije delavcev so si posamezna zavarovanja priborile prej, druge pozneje.

Posamezne države so uvajale socialno zavarovanje delavcev v različnih obdobjih in tudi v različnem obsegu. Prva je bila Nemčija, ki je uvedla obvezno socialno zavarovanje delavcev; leta 1883 je uvedla bolniško zavarovanje. To zavarovanje je najprej obsegalo le delavce v industriji, v naslednjih treh letih pa se je razširilo tudi na ostalo delavstvo. Leta 1884 je uvedla nezgodno zavarovanje, leta 1889 invalidsko in starostno, leta 1911 pa še zavarovanje za primer smrti (vdovske in otroške pokojnine).¹

Po nemškem zgledu je bilo v Avstriji uvedeno nezgodno zavarovanje leta 1887, naslednje leto pa še bolniško. Pokojninsko zavarovanje pa so imele le posamezne kategorije delavcev (npr. rudarji, železničarji, nameščenci). Ogrska je uvedla bolniško in nezgodno zavarovanje leta 1891. Italija je tudi po nemškem vzoru uvedla to zavarovanje leta 1889.²

V Angliji je bilo nezgodno zavarovanje uvedeno leta 1897, leta 1908 pa je bil izdan zakon o državnih podporah v starosti in leta 1911 zakon o obveznem zavarovanju za primer bolezni, materinstva, invalidnosti in brezposelnosti. Anglija je bila torej prva in edina država, ki je še pred prvo svetovno vojno uvedla socialno zavarovanje za primer brezposelnosti.³

¹ Dr. Nemo, Trgovsko-gospodarski leksikon, Ljubljana 1938, II. del, str. 547; dr. Anton Kržišnik, Socialna politika (skripta), izdala Višja šola za socialne delavce v Ljubljani; Ljubljana 1967, I. del, str. 184—187.

² Ibidem, Dr. Alois Brussati, Österreichische Wirtschaftspolitik, Wien 1965, str. 154—157.

³ Ibidem, Radnička zaštita, II., št. 5—7, Zagreb, 15. julija 1920, str. 109—110.

✓ V Franciji je bilo nezgodno zavarovanje uvedeno leta 1898. Bolniško, invalidsko in starostno zavarovanje je bilo uvedeno leta 1911; namenjeno pa je bilo le materialno šibkejšim socialnim slojem, ker je bilo obvezno le za delavce in nameščence z nižjimi zasluškami. Delavci in nameščenci, katerih zasluške je presegal določeno mejo, so imeli možnost zavarovati se prostovoljno, morali pa so v tem primeru prispevke za socialno zavarovanje plačevati sami v celoti.

✓ Leta 1912 je bilo obvezno bolniško zavarovanje uvedeno v Rusiji in v Romuniji, leta 1913 pa na Norveškem.⁴

Na Švedskem je bil leta 1913 izdan zakon o pokojninskem zavarovanju, ki je za razliko od drugih sistemov socialnega zavarovanja vpeljal splošno zavarovanje, ki ni zajemalo samo oseb v delovnem razmerju, ampak vse državljane. Obveznost socialnega zavarovanja je bila razširjena na vse moške in ženske od 16. do 68. leta starosti ne glede na zaposlitev in premoženjsko stanje (kolikor niso bili zavarovani že na kateri drugi osnovi npr. državni uslužbenci; delavci v industriji, kmetijstvu ipd.). Vsak državljan je po tem zakonu pridobil pravico do pokojnine s 66 leti starosti neodvisno od njegove možnosti za delo in preživljanje.⁵

V Srbiji je bilo za primer bolezni, nezgode pri delu, onemoglosti, starosti in smrti uvedeno prostovoljno socialno zavarovanje z zakonom o obrtih z dne 29. junija 1910. Vendar se ta zakon v razmerah balkanskih vojn in prve svetovne vojne ni nikdar izvajal in je ostal le mrtva črka na papirju. V Črni gori pa se do prve svetovne vojne tovrstna zakonodaja sploh še ni začela razvijati.⁶

Pred prvo svetovno vojno je bilo samo 10 držav, ki so imele obvezno zavarovanje delavcev za primer bolezni in samo ena (Anglija), ki je imela socialno zavarovanje za primer brezposelnosti. 10

Začetki zavarovanja delavcev na Slovenskem;
uvedba nezgodnega in bolniškega zavarovanja

Sredi 19. stoletja, ko se je na Slovenskem že pojavljalo večje število delavstva, združenega okrog posameznih tovarn, je bilo še malo predpisov, ki bi ščitili delavstvo pred izkoriščanjem in še manj takih, ki bi zagotavljali pomoč delavcem in njihovim svojcem v primeru bolezni ali smrti; bolniško zavarovanje delavcev je obstajalo samo še v idejah in delavskih zahtevah. Edino le bratovske skladnice pri rudarskih in topilniških podjetjih so že zelo zgodaj predstavljale začetke delavske socialne zaščite, ko so skrbele za stare in bolne člane ter njihove vdove in sirote. Bratovske skladnice kot socialnozavarovalne ustanove je uzakonil že rudarski zakon z dne 23. maja 1854. Od tega dne dalje je bilo v Avstriji socialno zavarovanje rudarjev in topilniških delavcev obvezno.

⁴ Ibidem

⁵ Ibidem, Wilim Jansson, Socijalno osiguranje u Švedskoj, Radnička zaštita, III., št. 1—2, Zagreb, 28. februarja 1921, str. 94—96.

⁶ Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1968, zv. 7, str. 419—420 (Socijalno osiguranje, dr. Nikola Tintić).

Vse ostalo delavstvo, predvsem pa delavci v industriji, ki jih je bilo vedno več, še dolgo časa ni doseglo socialnega zavarovanja. V primeru bolezni, starosti in smrti so bili tovarniški delavci in njihovi svojci navezani le nase in na javno dobrodelnost. Tovarnarji in podjetniki v takem primeru niso bili dolžni ničesar prispevati za eksistenco svojih delavcev. Dvorni dekret z dne 18. februarja 1837 je na primer določal samo to, da so bili tovarnarji, obrtniki in trgovci dolžni le, da za svoje delavce plačujejo oskrbo v javnih bolnicah, a največ 4 tedne. Tudi obrtni red z dne 20. decembra 1859 ni reševal vprašanja pomoči za bolne tovarniške delavce. Člen 85 obrtnega reda je precej nejasno določal, da je podjetje dolžno ustanoviti samostojno podporno blagajno ali pa pristopiti k že obstoječi, če bi se glede na veliko število delavstva zdela potrebna posebna skrb za pomoč delavcem v primeru nezgod ali pa bolezni.⁷

Ker delavstva v primeru bolezni, nezgode in smrti ni varovalo socialno zavarovanje, po uvedbi tega zavarovanja pa ga je varovalo preslabo, so si delavci morali pomagati s samopomočjo. Ustanavljali so svoja bolniška in podporna društva; pri tem so sodelovali tudi podjetniki. To so bili prvi začetki delavskega zavarovanja.

O bolniških in podpornih društvih na Slovenskem v prvi polovici 19. stoletja imamo zelo malo podatkov. Omenil jih bom samo nekaj, čeprav jih je bilo verjetno več. Leta 1835 je bilo v Ljubljani ustanovljeno Trgovsko bolniško in podporno društvo. Njegov namen je bil oskrbovati in podpirati bolne člane, preskrbeti umrlim članom pogreb na svoje stroške in podpirati revne člane. Društvo je imelo bolniškozavarovalni oddelek in podporni oddelek. Ob bolezni so imeli člani pravico do povračila stroškov za zdravniško pomoč in zdravlila. Če zaradi bolezni niso imeli zaslужka, so imeli pravico do bolnišnine, če pri delodajalcu niso imeli popolne oskrbe. Na svojo zahtevo so se lahko zdravili tudi v društveni bolnici oziroma v II. razredu deželne bolnice; v tem primeru niso dobili bolnišnine. To društvo je obstajalo do nastanka stare Jugoslavije in je konec leta 1918 imelo 497 rednih članov, 20 podpornih in 5 častnih.⁸

Sladkorna rafinerija na Poljanah je leta 1853 ustanovila podporno blagajno za podpiranje bolnih in za delo nezmožnih tovarniških delavcev ter njihovih vdov in sirot. Začetno glavnico podporne blagajne je v znesku 2.000 goldinarjev prispevalo podjetje, pozneje pa so prispevki delavcev predstavljali izključno vse dohodke podporne blagajne. S podporno blagajno je bila združena tudi nabava živil. Iz podpornega sklada so se delavcem izplačevale podpore v primerih bolezni ali nezgod. Leta 1856 je imela podporna blagajna 181 članov. Ko je bilo leta 1860 sklenjeno, da rafinerija ne bo več obratovala, je bil podporni sklad izplačan med delavce, ki so takrat še delali v tovarni. Premoženje sklada se je v sedmih letih obstoja povečalo za štirikratno začetno glavnico, ker so dohodki (prispevki od delavskih plač) vedno presegali izdatke za podpore.⁹

⁷ Dr. Vlado Valenčič, Sladkorna industrija v Ljubljani, Ljubljana 1957, str. 55.

⁸ Jugoslavenski Kompas, Zagreb 1920, zv. I., str. 257.

⁹ Dr. Vlado Valenčič, Sladkorna industrija v Ljubljani, Ljubljana 1957, str. 45.

Ljubljanska predilnica in tkalnica je leta 1860 ustanovila svoj bolniški sklad za vzajemno pomoč med delavci v primeru bolezni. V ta sklad so morali delavci plačevati prispevke po višini svojih tedenskih zaslužkov — podjetje ni bilo dolžno nič prispevati. Sklad je bil last delavcev, upravljalo pa ga je tovarniško ravnateljstvo. Delavci so izvolili 12 svojih zastopnikov, ki pa so imeli v tem skladu le nekakšne nadzorstvene in posvetovalne pravice. Naloga bolniškega fonda je bila skrb za delavce med boleznijo in pa skrb za pogrebne stroške v primeru smrti. V breme sklada je podjetje plačevalo zdravnika, ki je zdravil tovarniške delavce.¹⁰ Leta 1860 se omenja bolniška blagajna tudi v bombažni predilnici in tkalnici v Preboldu.¹¹

V tekstilni tovarni v Trziču je bilo 2. junija 1897 ustanovljeno Podporno društvo za podpiranje članov v bolezni, za primer nezgod ter ob onemoglosti in starosti. V tem času je bilo v Avstriji bolniško in nezgodno zavarovanje za tovarniške delavce sicer že uvedeno in obvezno in je bila tudi v trziški tovarni obratna bolniška blagajna ustanovljena takoj po začetku njenega obratovanja. Vendar takratna bolniška blagajna zavarovanim delavcem ob bolezni in nezgodi ni nudila zadostne preskrbe, za onemoglost, starost in smrt pa sploh niso bili zavarovani. Zato je delavstvo in vodstvo podjetja smatralo za potrebno ustanoviti še podporno društvo. Članstvo je bilo prostovoljno, vendar so bili v društvu včlanjeni skoraj vsi delavci. Predsednik društva je bil Leo Gassner, vodja podjetja. To podporno društvo je delovalo ves čas neprekinjeno do leta 1941. Podporno društvo je imelo dva oddelka: podpornega in starostno blagajno za onemogle delavce. Sredstva za izplačevanje podpor so se zbirala od delavskih prispevkov. Članarina se je pobirala posebej za podporni sklad in posebej za starostni in invalidski sklad. Iz podpornega sklada so člani prejeli podpore ob bolezni in v izjemnih primerih; iz starostnega in invalidskega sklada pa starostno podporo (rento), ki se je izplačevala redno vsak mesec in pogrebne stroške (v obsegu trimesečne rente). Starostno podporo so pridobili delavci po 10-letnem članstvu. Različne podpore je prejelo 30 % članstva. Denar, ki se je nabral v starostnem skladu, so ob razpustu podpornega društva razdelili med člane.¹²

Takih in podobnih podpornih društev in blagajn je bilo verjetno na Slovenskem še več in so torej v sicer skromni meri opravljala naloge socialnega zavarovanja, še preden je bilo to z zakonom uvedeno, pozneje pa dopolnjevala njegove največje pomanjkljivosti.

Nezgodno zavarovanje delavcev je v vsej Avstriji vpeljal zakon z dne 28. decembra 1887,¹³ bolniško zavarovanje pa zakon z dne 30. marca 1888.¹⁴ Rudarji so bili zavarovani pri bratovskih skladnicah že od leta 1854.¹⁵

¹⁰ Ibidem, str. 55.

¹¹ Katica Kobe-Arzenšek, Prvi tekstilni industrijski obrati na Slovenskem, Ljubljana 1968, str. 30.

¹² Ivan Mohorič, Bombažna predilnica in tkalnica v Trziču, Trzič 1960, str. 202—207; arhiv predilnice in tkalnice v Trziču, zapisniki podpornega društva od 26. novembra 1927 do 30. decembra 1940.

¹³ RGBL. 1/1888.

¹⁴ RGBL. 33/1888.

¹⁵ RGBL. 146/1854.

Nezgodno zavarovanje je bilo popolnoma ločeno od bolniškega in tudi organizirano je bilo posebej. Organizirano je bilo po panogah. Tovarniški delavci so bili zavarovani proti nezgodam pri delavskih nezgodnih zavarovalnicah; za Kranjsko in Primorsko je bil sedež v Trstu, za Koroško in Štajersko pa v Gradcu. Železničarji so bili nezgodno zavarovani pri železničarski nezgodni zavarovalnici na Dunaju. Rudarji so bili do leta 1914 nezgodno zavarovani pri svojih bratovskih skladnicah, potem pa do leta 1918 pri posebni nezgodni zavarovalnici za rudarje na Dunaju. Vse stroške nezgodnega zavarovanja so morali pokrivati podjetniki.¹⁶

Bolniško zavarovanje ni bilo tako centralizirano. Izvajale so ga bolniške blagajne, ki jih je bilo več vrst: okrajne, obratne, združne in društvene ter bratovske skladnice pri rudarskih in topilniških podjetjih za rudarje in topilničarje. Podjetnik, ki je zaposloval več kot 100 delavcev, je lahko ustanovil obratno bolniško blagajno. Sredstva, s katerimi so bolniške blagajne pokrivala svoje stroške, so morali preskrbeti skupno delavci in podjetniki. Dve tretjini zneskov so morali prispevati delavci, eno tretjino pa delodajalci; vendar prispevki delavcev niso smeli presežati 3 % njihovih mezd.

Bolniške blagajne so začeli ustanavljati takoj po izidu zakona in do konca leta 1889 je bilo na Kranjskem in na Spodnjem Štajerskem ustanovljenih že 65 okrajnih bolniških blagajn s 14.921 zavarovanci, 23 obratnih bolniških blagajn s 5.400 zavarovanci, 11 združnih bolniških blagajn s 1.290 zavarovanci in 1 društvena bolniška blagajna z 282 zavarovanci. Število zavarovancev je hitro rastlo; samo na Kranjskem je od 13.125 zavarovancev leta 1889 naraslo na 32.140 leta 1913.¹⁷

Bolniške blagajne so bile v svojem poslovanju skoraj popolnoma samostojne. Bile so sicer včlanjene v zvezah bolniških blagajn, ki so se pokrivala s teritoriji delavskih zavarovalnic zoper nezgode, katerih sedež je bil v Trstu za Kranjsko in Primorsko in v Gradcu za Koroško in Štajersko, vendar so bile kompetence teh zvez zelo majhne.¹⁸

Za Prekmurje je veljala ogrska zakonodaja. Ogrska je uvedla obvezno bolniško zavarovanje šele leta 1891.¹⁹

Zavarovanje delavcev za onemoglost, starost in smrt ni bilo splošno uvedeno ne v Avstriji ne v Ogrski. Pokojninsko zavarovanje so imeli le rudarji v okviru bratovskih skladnic od leta 1854, železničarji od leta 1844 ter nameščenci od leta 1906, ki so bili zavarovani pri Pokojninskem zavodu za nameščence na Dunaju.²⁰

Bolniške blagajne so nudile delavcem v primeru bolezni denarne podpore v višini 60 % običajne mezde; ta podpora pa je lahko trajala največ 20 tednov. Ti prejemki so se imenovali bolniščina. Porodnice so prejemale 4 tedne po porodu prav tako 60 % poprečne mezde, ki se je imenovala hranarina. Zavarovanci so imeli pravico do zdravniške oskrbe, porodniške

¹⁶ Poročilo delavske zbornice za Slovenijo, Ljubljana 1928, str. 70—75.

¹⁷ Spominski zbornik Okrožnega urada za zavarovanje delavcev, Ljubljana 1938, str. 22—23.

¹⁸ Ibidem, str. 22, 31.

¹⁹ Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1968, zv. 7, str. 419 (Socijalno osiguranje, dr. Nikola Tintić).

²⁰ Ibidem.

pomoči, zdravil in po potrebi tudi pravico do zdravljenja v bolnici. Vendar je bilo zdravljenje v bolnici na stroške blagajne časovno omejeno — največ do 4 tedne, stroški zdravljenja v bolnici pa niso smeli presežati vsote, ki bi jo zavarovanec prejel za bolnišnino, če bi se zdravil doma. Ob smrti zavarovanca je znašala pogrebna 20-dnevno poprečno mezdo.

Osnova za izračunavanje boleznin je bila tako imenovana običajna mezda, ki pa ni bila odvisna od delavčevega dejanskega zaslužka, pač pa od njegove uvrstitve v odgovarjajoči mezdni razred, za kar je bila odločilna delavčeva kvalifikacija. Blagajne so imele 5 mezdnih razredov in so v glavnem odgovarjali dejanskim delavskim zaslužkom na določenem območju, zato so jih tudi imenovali »običajne mezde« (übliche Tagelöhne).²¹

Prvo leto poslovanja so imele vse bolniške blagajne na Kranjskem 22.876 goldinarjev dohodkov in 16.950 gold. izdatkov in so tako prvo leto zaključili s 5.926 gold. presežka. Največ sredstev (33,17 %) so izplačali za bolezni in porodnine, nato za zdravnike in kontrolorje (15,20 %) in za zdravila (8,13 %). Ostali izdatki (bolnica, prevozi, pogrebne) so bili manj pomembni (skupno 3,78 % vseh stroškov); zelo veliko sredstev pa je šlo za upravne stroške (3.671 gold. ali 16,67 % vseh stroškov).

Dohodke blagajn so predstavljali obvezni prispevki delavcev in delodajalcev (22.025 gold.), globe, ki so jih v korist bolniške blagajne plačevali delavci (640 gold.) in obresti (211 gold.).

Leta 1913 pa so imele bolniške blagajne na Kranjskem že 771.737 K dohodkov in 731.080 K izdatkov. Zelo se je tudi spremenila poraba izdatkov. Močno so se povečali izdatki za bolezni in porodnine in dosegli skoraj polovico vseh izdatkov (49,56 %), povečali so se tudi izdatki za zdravnike, zdravila in zdravljenje v bolnicah (od 1,25 % na 10,69 %). Glavni dohodki so se stekali od obveznih prispevkov (704.063 K), precej pa so se povečali tudi dohodki od raznih glob (40.292 K) in nekoliko manj od obresti (27.382 K).²²

Delavsko zavarovanje v Sloveniji po nastanku stare Jugoslavije

Stara Jugoslavija je bila ob svojem nastanku tudi v socialnopolitičnem oziru neenotno ozemlje in je tako tudi ostalo še več let po ustanovitvi enotne države. Prav tako ni bila enotna delavskozaščitna zakonodaja. V tistih delih države, ki so bili prej v okviru Avstro-Ogrske, je veljala avstrijska in ogrska zakonodaja, v Srbiji, Makedoniji in Črni gori pa socialno zavarovanje delavcev sploh še ni bilo uvedeno.

V Sloveniji je bilo bolniško in nezgodno zavarovanje uvedeno in obvezno že za vse delavce. Pokojninsko zavarovanje pa so imele samo posamezne panoge delavstva. To so bili rudarji in topničarji, železničarji ter državni in javni nameščenci.

Po razpadu avstro-ogrske monarhije je bilo treba socialno zavarovanje delavcev na novo organizirati. Tega dela se je Narodna vlada za Slo-

²¹ Spominski zbornik Okrožnega urada za zavarovanje delavcev, Ljubljana 1938, str. 22.

²² Ibidem, str. 28.

venijo lotila že 6. novembra 1918, ko je bilo ustanovljeno poverjeništvo za socialno skrbstvo, ki je med drugim izvedlo tudi reorganizacijo socialnega zavarovanja v Sloveniji. Že 1. januarja 1919 je bila ustanovljena Zveza bolniških blagajn za slovensko ozemlje. Do 31. maja 1919 so bile ukinjene vse takratne okrajne in obratne bolniške blagajne in ustanovljena je bila enotna Okrajna bolniška blagajna v Ljubljani za vso Slovenijo.²³ Tako hitra reorganizacija je bila nujna, ker so bili pred socialnim zavarovanjem veliki in skoraj nepremostljivi problemi, kako izpolnjevati obveznosti do zavarovancev, to je zagotoviti zdravstveno zaščito in bolniške podpore, predvsem pa izplačevati pokojnine in rente upokojenim zavarovancem, ki jih je bilo v Sloveniji že precej in jih je od bivših zavarovalnih zavodov morala prevzeti nanovo ustanovljena ustanova, medtem ko ni dobila od njih potrebnih denarnih sredstev za izplačevanje rent in pokojnin, ki so se leta in leta zbirala. Ta sredstva so bila deloma vložena kot kapital v nepremičnine in vrednostne papirje izven slovenskega ozemlja, ki je prišlo v okvir Jugoslavije, deloma so bila naložena v obveznice avstrijskega vojnega psojila in so propadla, deloma pa jih je razvrednotila inflacija.

Rente in pokojnine zavarovancev, ki so bile določene v nominalnem znesku, je inflacija popolnoma razvrednotila. Zato je bila potrebna izredna, hitra in učinkovita pomoč.

Pokrajinski pokojninski sklad — Za reševanje težkega problema rentnikov in upokojencev je Narodna vlada za Slovenijo ustanovila poseben sklad. Na iniciativo rudarjev, ki so imeli največ upokojencev (pri bratovskih skladnicah v Sloveniji je bilo nad 4.000 upokojencev), je bil 10. septembra 1919 ustanovljen Pokrajinski pokojninski sklad.²⁴ Ta sklad se je formiral iz doklade na premog. Lastniki rudnikov so morali od 1. septembra 1919 v ta sklad plačevati prispevke po 1 din za tono prodanega premoga; od 1. novembra 1920 se je ta doklada zvišala na 5 din za tono prodanega premoga. Sklad je obstajal do 7. maja 1935 in je v 16 letih zbral 101,275.296 din prispevkov od prodanega premoga.²⁵

10 ✓ Iz tega sklada so prejeli v letih 1919 in 1920 draginjske doklade k rentam le rudarji, od 1. januarja 1921 pa tudi rentniki ostalih socialno-zavarovalnih zavodov — nezgodni rentniki in upokojeni železničarji in nameščenci. Draginjske doklade so prejeli le tisti rentniki in upokojenci, ki so imeli prenizke rente.²⁶

Pokrajinski pokojninski sklad je vodil in upravljal Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani.²⁷

²³ Ibidem, str. 31—32.

²⁴ Naredba z dne 10. X. 1919, Ur. l. 18. X. 1919, št. 657.

²⁵ Letno poročilo Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani za leto 1935, str. 7.

²⁶ Ur. l. z dne 15. julija 1922, št. 217; Sl. N. z dne 30. junija 1922, št. 142.

²⁷ Minister za socialno politiko je s sklepom z dne 12. junija 1924, št. 111.709/IV poveril vodenje poslov PPS za Slovenijo Pokojninskemu zavodu za nameščence v Ljubljani in je zato ta zavod objavljaj bilance in poslovna poročila na svojih občnih zborih in v svojih letnih poročilih.

Denar iz Pokrajinskega pokojninskega sklada se je za draginjske podpore delil med tri zavode. 4.811 upokojenih rudarjev Glavne bratovske skladnice v Ljubljani je prejelo 68,32 % zbranih sredstev, 989 nezgodnih rentnikov in 426 upokojenih železničarjev 20,09 % sredstev in 816 upokojenih nameščencev 11,59 % zbranih sredstev.^{27a} Vsi ti so bili nezgodni rentniki in upokojenci, ki so si pridobili pravico do rente in pokojnine še pri bivših avstrijskih zavarovalnicah. To so bile teritorialne nezgodne zavarovalnice v Trstu in v Gradcu, rudarska nezgodna zavarovalnica na Dunaju in nezgodna zavarovalnica železničarjev na Dunaju. Zavarovance, rentnike in upokojence prvih treh zavarovalnih zavodov je leta 1919 prevzela Začasna delavska nezgodna zavarovalnica v Ljubljani, železničarje pa Začasna železničarska nezgodna zavarovalnica v Ljubljani. Ko je bil leta 1922 ustanovljen Osrednji urad za zavarovanje delavcev s sedežem v Zagrebu, je ta prevzel vse nezgodne zavarovance in tudi rentnike in upokojence obeh ljubljanskih začasnih zavarovalnic.

V začetku leta 1929 pa je ministrstvo za promet samo prevzelo izplačevanje nezgodnih rent in draginjskih doklad za železničarje in jih je začel izplačevati Humanitarni fond direkcije državnih železnic v Zagrebu.

Lastniki rudnikov v Sloveniji so se upirali plačevanju prispevkov za Pokrajinski pokojninski sklad. Njihova prizadevanja so bila uspešna in finančni zakon za leto 1928-29 je pooblastil socialnega ministra, da lahko ta sklad ukine. Vendar se to v letu 1929 še ni uveljavilo.

Med tem časom je ministrstvo za gozdove in rudnike izdelalo nov načrt zakona o bratovskih skladnicah za bolniško, nezgodno, invalidsko in starostno zavarovanje rudarjev. Ta načrt je ukinjal 5-dinarsko doklado na tonu premoga v korist pokrajinskega pokojninskega sklada. Zato pa bi upokojenci rudniških in plavžarskih podjetij, ki so prejeli podpore iz pokrajinskega pokojninskega sklada, dobivali sedaj draginjske doklade pri bratovskih skladnicah. Za ostale upokojence in rentnike pa ni bilo preskrbljeno.

Vlada je končno 7. maja 1935 ukinila pokrajinski pokojninski sklad. Ustanovljen pa je bil Osrednji sklad za sanacijo glavne bratovske skladnice v Ljubljani.²⁸

Pokrajinski pokojninski sklad je v 16 letih obstoja odigral pomembno vlogo. Ustanovljen je bil kot začasna rešitev izredno perečih socialnih razmer v Sloveniji, ki so bile izjemne. Drugod v Jugoslaviji ni bilo takih problemov, vsaj v tolikšnem obsegu ne. V Sloveniji, ki je bila industrijsko najbolj in najprej razvita, je bil tudi delavski razred starejši, v vsakem pomenu besede. Socialno zavarovanje je bilo že dalj časa vpeljano in prva generacija zavarovancev si je že pridobila pokojnine in nezgodne rente. Teh upravičencev je bilo že 7.042. Za normalno izplačevanje njihovih rent in pokojnin pa samo tekoči prispevki aktivnih zavarovancev za onemoglost, starost in smrt na področju Slovenije niso zadostovali. Kapital pokrajinskih skladov bivših avstrijskih zavarovalnih zavodov pa je bil za naše zavarovance izgubljen. V takih okoliščinah in še prav posebej

^{27a} Letno poročilo Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani za leto 1928, str. 16-18.

²⁸ Ibidem, za leto 1935, str. 7-8.

v povojnih razmerah, draginji in pomanjkanju je ta pokrajinski sklad veliko pomagal rentnikom in upokojencem v Sloveniji.

✓ Uvedba enotnega zavarovanja delavcev za vso Jugoslavijo — Istočasno kot v Sloveniji so se začele temeljite reforme socialnega zavarovanja tudi v vseh ostalih pokrajinah Jugoslavije. Tam pa, kjer še ni bilo socialnega zavarovanja, so bile akcije za njegovo uvedbo.²⁹ Najprej je bilo urejeno bolniško zavarovanje delavcev na bivšem avstrijskem ozemlju kraljevine SHS; to je uredila začasna uredba 11. oktobra 1920.³⁰ Za vso državo pa je bilo bolniško in nezgodno zavarovanje enotno urejeno z uredbo o ureditvi zavarovanja delavcev zoper bolezni in nezgode z dne 17. junija 1921.³¹ To uredbo je zakonodajni odbor narodne skupščine na svoji seji dne 3. decembra 1921 dopolnil z določbami o zavarovanju delavcev za onemoglost, starost in smrt in jo izdal kot zakon o zavarovanju delavcev. Zakon je bil podpisan šele 14. maja 1922, veljati pa je začel 1. julija 1922, a ne v celoti.³²

TO { Ta zakon je bil enoten. Urejal je vse vrste zavarovanja za vse delavce v vsej Jugoslaviji, razen zavarovanja ob brezposelnosti. Za to zavarovanje je že zakon sam napovedoval poznejšo ureditev, ki pa z uredbami o podpiranju brezposelnih delavcev in o borzah dela ni bilo zadovoljivo rešeno. Glede izvajanja pa zakon ni bil enoten. Izvajanje zavarovanja za onemoglost, starost in smrt (pokojninsko zavarovanje) je odložil že zakon sam do 1. julija 1925, potem pa ga je vlada odlagala vse do 1. septembra 1937. Niti glede izvajanja v teritorialnem obsegu zakon ni bil enoten. V predelih, kjer se je socialno zavarovanje prvič uvajalo (Srbija, Makedonija in Crna gora), je dopuščal, da se izvedba bolniškega in nezgodnega zavarovanja odloži do 1. julija 1925.

✓ Pokojninsko zavarovanje za vse delavce je bilo torej uvedeno šele 1. septembra 1937.³³ S tem dnem so začeli od zavarovancev pobirati tudi prispevke za to zavarovanje (3 % zavarovane mezde). Tako je pridobivanje pravic iz tega zavarovanja teklo šele od tega dne dalje.

Zakon o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922 je bil enoten v tem oziru, da je določal minimalne pogoje zavarovanja vseh delavcev, dopuščal je pa nadaljevanje vsakršnega specialnega zavarovanja, ki je nudilo svojim zavarovancem boljše ali vsaj enake pogoje socialnega zavarovanja.

TOV { Zavarovanje za bolezen, nezgode, onemoglost, starost in smrt po zakonu o zavarovanju delavcev je izvajal Osrednji urad za zavarovanje delavcev (SUZOR), ki je imel svoj sedež v Zagrebu. Ta urad je bil edini

²⁹ Dr. Joža Bohinjec, Pravice delavcev iz naslova zakona o zavarovanju delavcev, Ljubljana 1938, str. 179.

³⁰ Ur. l. št. 127 z dne 3. novembra 1920, str. 593—594.

³¹ Ur. l. št. 138 z dne 17. novembra 1921, str. 709—722; Sl. N. št. 184 z dne 20. avgusta 1921.

³² Ur. l. št. 62 z dne 13. junija 1922, str. 401—416; Sl. N. št. 117 z dne 30. maja 1922.

³³ Ur. l. št. 28 z dne 7. aprila 1937, str. 237—238; Sl. N. št. 122 z dne 12. marca 1937.

nosilec za vse vrste zavarovanja na ozemlju vse Jugoslavije. Članstvo v zavarovanju je bilo obvezno in enotno.³⁴

Pri osrednjem uradu za zavarovanje delavcev so bili zavarovani vsi delavci in nameščenci, razen tistih, ki so bili zavarovani pri bratovskih skladnicah (rudarji), pri državnem pokojninskem skladu (državne službe) in pri humanitarnih fondih pri direkcijah državnih železnic (železničarji), ker so te ustanove nudile svojim zavarovancem boljše pogoje. Drugih nosilcev zavarovanja zakon ni poznal. Ukinjene so bile vse okrajne bolniške blagajne, obratne bolniške blagajne, društvene in posebne nezgodne zavarovalnice. Izvajanje vseh vrst zavarovanja je bilo združeno v enem uradu (SUZOR), kar je pomenilo unifikacijo zavarovanja. In ker je bil SUZOR edini nosilec zavarovanja v državi, lahko govorimo o centralizaciji zavarovanja. Bile pa so izjeme.

Poleg že omenjenih kategorij delavcev, ki so imeli svoje zavarovanje, so v posameznih pokrajinah poslovale še posebne ustanove, pri katerih so bili včlanjeni izključno duševni delavci in trgovski nameščenci. Te ustanove so bile: Trgovsko bolniško in podporno društvo s sedežem v Ljubljani za območje Slovenije, Trgovsko društvo »Merkur« v Zagrebu za območje cele države, društvo »Trgovačka omladina« s sedežem v Beogradu za območje bivše kraljevine Srbije. Pokojninski zavodi za nameščence pa so izvajali samo pokojninsko zavarovanje, medtem ko je njihovo zavarovanje za primer bolezni in nezgod ostalo pri Osrednjem uradu za zavarovanje delavcev. Do leta 1938 je obstajal tak zavod samo v Ljubljani za območje Slovenije in Dalmacije, potem pa so bili ustanovljeni še v Zagrebu, Beogradu in Sarajevu.³⁵ Pri nameščenih torej ni bila izvedena unifikacija zavarovanja in tudi ne centralizacija.

Osrednji urad za zavarovanje delavcev (SUZOR) je izvajal zavarovanje za vse panoge prek okrožnih uradov za zavarovanje delavcev (UOZD), ki so imeli svoje sedeže v glavnih mestih banovin; teritorialno so zajemali vse ozemlje banovin.

Število članov orednjega urada za zavarovanje delavcev (SUZOR) leta 1930 po krajevnih organih³⁵

Okrožni uradi	1930		
Banja Luka	20.651	Split	20.250
Beograd	84.158	Subotica	19.485
Dubrovnik	17.958	Sušak	10.487
Karlovac	14.974	Tuzla	17.973
Ljubljana	97.788	Zrenjanin	23.196
Niš	28.601	Zagreb	79.892
Novi Sad	27.393	»Merkur«, Zagreb	17.721
Osijek	55.936	Trgovsko bolniško društvo,	
Sarajevo	36.888	Ljubljana	5.345
Skopje	32.675	»Trgovačka omladina«, Beo-	
Sombor	17.549	grad	3.261
		Skupaj	631.181

³⁴ Zakon o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922, čl. 119 (Ustroj zavarovanja); dr. Joža Bohinjec, Právce delavcev iz naslova zakona o zavarovanju delavcev, Ljubljana 1938, str. 22.

³⁵ Dr. Nemo, Trgovsko-gospodarski leksikon, Ljubljana 1935, zv. 1. str. 132.

³⁶ Ibidem.

Zavarovanje je slonelo na načelu samouprave. Upravljanje osrednjega urada za zavarovanje delavcev in njegovih krajevnih organov (OUZD) je bilo poverjeno interesantom, to je zastopnikom delavcev in delodajalcev v enakem številu. Organi za upravljanje uradov in ustanov zavarovanja so bili: glavna skupščina, ravnateljstvo, predsedstvo, nadzorni odbor. Glavno skupščino krajevnih organov so volili vsi zavarovanci in njihovi delodajalci ločeno s tajnimi in neposrednimi volitvami; glavno skupščino Osrednjega urada pa so sestavljali delegati skupščin krajevnih organov.

Vrhovno nadzorstvo nad zavarovanjem, to je nad uradi in ustanovami zavarovanja je imelo ministrstvo za socialno politiko in narodno zdravje.³⁷

Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani

70 { — Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani (OUZD) je bil kot krajevni organ osrednjega urada za zavarovanje delavcev (SUZOR) univerzalna ustanova, ki je v Sloveniji izvajal socialno zavarovanje na podlagi zakona o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922. Ustanovljen je bil 1. julija 1922.³⁸

Člani okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani so bili vsi zaposleni delavci na področju Slovenije (Dravske banovine) razen izjem, to je tistih, ki niso imeli pravice socialnega zavarovanja (poljedelski delavci, dninarji) in tistih, ki so imeli boljše ali vsaj enake pogoje v drugih zavarovalnih zavodih (rudarji, topilničarji, železničarji, državni in javni nameščenci).

Kakšne pravice in obveznosti je določal zakon o zavarovanju delavcev, ki je veljal za vse delavstvo? V primeru bolezni in nezgode pri delu so bili zavarovani vsi delavci.

70 { Ob bolezni so imeli zavarovanci pravico do brezplačne zdravniške pomoči, dokler je trajala bolezen, vendar neprekinjeno le 26 tednov; dobivali so zdravila, kopeli v termalnih zdraviliščih, obvezila in pomožne priprave za zdravljenje; dobivali so boleznino (hranarino) v znesku dveh tretjin zavarovalne mezde, če zavarovanec zaradi bolezni ni mogel delati in je bolezen trajala več kot 3 dni, vendar le največ 26 tednov.

Ob porodu so imele zavarovanke pravico do brezplačne babiške pomoči in zdravljenja; 2 meseca pred porodom in 2 meseca po porodu so imele pravico do podpore za porodnice v znesku treh četrtin zavarovane mezde. Podpora za opremo dojenčka je znašala štirinajstdnevno zavarovano mezdo. Zavarovanke, ki so dojile svojega otroka še po preteku porodniške podpore, so imele še 20 tednov pravico do podpore v višini polovične mezde. Zavarovanke, ki so z zdravniškim potrdilom dokazale, da same niso mogle dobiti otroka, so imele namesto podpore pravico do brezplačne hrane za dojenčke v tem času. Pravico do porodniške podpore je pridobil zavarovanec šele po trimesečnem članstvu pri zavarovalnem zavodu.

³⁷ Glej op. 34.

³⁸ Spominski zbornik Okrožnega urada za zavarovanje delavcev, Ljubljana 1938, str. 32.

Družinski člani, ki so živeli v skupnem gospodinjstvu z zavarovancem, so imeli ob bolezni pravico do brezplačnega zdravljenja, zdravil in pomožnih priprav za zdravljenje za čas 26 tednov; ob porodu do potrebne babiške pomoči in zdravljenja za čas 26 tednov in do podpore za porodnice za čas 4 tednov pred porodom in 4 tednov po porodu v znesku 1,50 dinarja na dan, kakor tudi do podpore za opremo dojenčka.

Ob smrti zavarovanega člana je bila izplačana pogrebna v znesku tridestdnevne zavarovane mezde.

Namesto bolniških podpor je imel zavarovanec pravico do brezplačnega zdravljenja v bolnici, če je to odobril zavodov zdravnik. TO Nepreskrbljeni družinski člani so imeli med tem časom pravico do polovične hranarine zavarovanca. Stroške zdravljenja v bolnicah za družinske člane je plačeval zavod največ za 4 tedne. Med stroške zdravljenja v bolnici so se šteli tudi stroški prevoza v bolnico in domov.

Okrožni urad za zavarovanje delavcev je smel dajati tudi večje podpore, če so za to njegova sredstva zadoščala.

Pravico do bolniških podpor je dobil zavarovanec z dnem sklenitve delovnega razmerja, izgubil pa s prekinitvijo delovnega razmerja.³⁹

Ob nezgodi na delovnem mestu, na poti na delovno mesto in nazaj je imel zavarovanec pravico do brezplačne zdravniške pomoči in zdravljenja. Hranarino je dobival do konca zdravljenja, a najdalj 10 tednov, potem pa je pridobil pravico do invalidske rente za ves čas, dokler je trajala nesposobnost ali zmanjšana sposobnost za delo.

Renta je ob popolni nesposobnosti za delo znašala višino zavarovane mezde; ob delni nesposobnosti za delo je dobil pripadajoči odstotek zavarovane mezde, a le, če je bila delovna nesposobnost večja kot 10 %. Če je zavarovanec po poškodbi postal tako onemogel, da je zahteval stalno oskrbo in nego, se je nezgodna renta lahko zvišala za eno tretjino njegovega zaslužka.

Če je zavarovanec zaradi nezgode umrl, je imela žena pravico do rente v višini ene tretjine njegove zavarovane mezde, nepreskrbljeni otroci do 16. leta starosti pa do rente v višini ene četrtine njegove zavarovane mezde. Če se je žena ponovno poročila, je dobila enkratno odpravnino v višini enoletne zavarovane mezde umrlega zavarovanca. Če so otroci nadaljevali šolanje, so dobivali rento do svoje polnoletnosti.⁴⁰

Zavarovanje za onemoglost, starost in smrt se je začelo izvajati šele s 1. septembrom 1937. To zavarovanje je nudilo svojim zavarovancem invalidske in starostne rente, otroške rente in posmrtno rento.

Pravica do rente se je pridobila poleg drugih pogojev šele potem, ko bi bilo na predpisani način vplačanih določeno število prispevkov in bi bil izpolnjen predpisani rok čakanja, ki je znašal:

- a) za rente ob onemoglosti 200 tednov prispevkov;
- b) za rente ob starosti 500 tednov prispevkov;
- c) za rente in podpore ob smrti 100 tednov prispevkov.

³⁹ Zakon o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922, čl. 45—64 (Podpore ob bolezni).

⁴⁰ Ibidem, čl. 84—86 (Podpore in rente ob nezgodah).

Po preteku tega časa bi se zavarovanec lahko potegoval za eno od teh rent, če bi izpolnjeval še ostale pogoje, ki so bili:

Do invalidske rente je imel pravico tudi zavarovanec, ki je postal trajno onemogel. (Za onemoglega se je smatral zavarovanec, ki zaradi bolezni, starosti ali drugih poškodb ni mogel več zaslužiti eno tretjino tiste mezde, ki bi jo sicer dobil glede na izobrazbo in poklic). Do invalidske rente je imel pravico tudi začasno onemogel zavarovanec, ki mu je zaradi dolgotrajne bolezni (več kot 26 tednov) prenehala pravica do boleznine. Z dokončanim 70. letom starosti je zavarovanec pridobil pravico do starostne rente.

Invalidska renta je znašala 36 % poprečne zavarovalne mezde v zadnjih 10 letih, od katere je zavarovanec plačeval prispevke za pokojninsko zavarovanje. Če pa še ni bilo vplačanih 500 tedenskih prispevkov, je znašala invalidska renta 24 % poprečne zavarovane mezde.

Po smrti uživalca rente je imela njegova družina pravico do naslednje podpore: vsak otrok do 16. leta starosti eno četrtno roditeljske rente (1/4 dvetretjinske rente umrlega zavarovanca), vdova podporo za 3 leta v znesku ene četrtnine moževe rente; vendar otroške rente in vdovska podpora skupaj niso smele presegati prejšnje moževe rente, sicer bi se vse rente sorazmerno znižale.⁴¹

Invalidske in starostne rente so bile izredno nizke, zato je že zakon sam predvideval dotacijo iz državnega proračuna, s pomočjo katere bi zviševali tiste rente, ki ne bi dosegale 1.500 din na leto.⁴² (= 125 din na mesec, eksistenčni minimum pa je znašal v letih 1937/38 od 600 do 800 din mesečno).

Ker se je to zavarovanje začelo izvajati šele s 1. septembrom 1937, težko govorimo o uspehih ali neuspehih tega zavarovanja, saj do razpada stare Jugoslavije ni moglo biti zavarovancev, ki bi si pridobili pravico do invalidskih in starostnih rent; v poštev je prišlo edino izplačevanje rent in podpor ob smrti zavarovancev, ti primeri so mogli nastopiti po 1. septembru 1939. Izplačevanje invalidskih rent bi prišlo v poštev po septembru 1941, izplačevanje starostnih rent pa po septembru 1947.

Ker je bilo zlasti v Sloveniji veliko takih zavarovancev, ki so postali onemogli (stari), niso si pa mogli pridobiti pravice do onemoglostne ali starostne rente, ker se je to zavarovanje začelo izvajati šele s 1. septembrom 1937 in se prejšnja zaposlitev ni upoštevala za to zavarovanje, je bil pri okrožnem uradu za zavarovanje delavcev 9. aprila 1938 ustanovljen poseben podporni fond za onemoglost, starost in smrt. Ta sklad je znašal 100.000 din mesečno. Delil se je na dva dela: sklad za direktno podpiranje zavarovancev v obliki mesečnih podpor, ki so znašale od 60 do 200 din (ta sklad je obsegal 2/3 vsote); sklad za zdravljenje onemoglih in starih zavarovancev (obsegal je 1/3 vsote).⁴³

⁴¹ Ibidem, čl. 64—67 (Rente in pomoči ob onemoglosti, starosti in smrti).

⁴² Uredba o izvajanju zavarovanja delavcev za onemoglost, starost in smrt, Sl. l. 28/37 z dne 7. aprila 1937.

⁴³ Pravilnik o zbiranju in uporabljanju podpornega sklada za onemoglost, starost in smrt, Sl. l. 44/38 z dne 1. junija 1938.

Prispevki za socialno zavarovanje so se odmerjali od delavskih tedenskih mezd, vendar ne od dejansko izplačanih, pač pa od tako imenovanih zavarovanih mezd. Te mezde so služile tudi za odmero bolezenskih podpor, starostnih in invalidskih rent. Zato so bili zavarovanci razvrščeni v mezdne razrede po velikosti zaslužka. Prvotno je bilo 17 mezdni razredov; pozneje pa 12. Zavarovana mezda se je imenovala najnižja mezda posameznega meznega razreda, ki je služila za odmero prispevkov za zavarovanje in podpore v primeru bolezni ali nezgode in za odmero pokojnine. To ni bila dejanska mezda, ki jo je zavarovanec prejemal; zavarovanec je navadno prejemal nekoliko višjo mezdo, vendar ne tolikšno, da bi zadoščala za uvrstitev v višji mezdni razred. Najnižja dnevna zavarovana mezda je znašala 6 din v I. meznem razredu, najvišja pa 48 din v XII. meznem razredu. Vsi zavarovanci, ki so prejemali več kot 48 din na dan, so bili uvrščeni v XII. mezdni razred in vsi, ki so prejemali manj kot 6 din na dan, v I. mezdni razred.

Prispevki za bolniško zavarovanje so znašali 7 % zavarovanih mezd; od tega je plačal zavarovanec 3,5 %, delodajalec pa ostalih 3,5 %.⁴⁴

Prispevki za nezgodno zavarovanje so se določali po nevarnosti stopnji delovnih mest. Poprečni prispevek je znašal 2 % zavarovanih mezd (za nezgodno zavarovanje pri bratovskih skladnicah je bila prispevna stopnja 1 %). Vse prispevke za nezgodno zavarovanje je moral plačevati delodajalec sam v celoti in ni smel zaradi tega ničesar odtegniti od delavskih mezd ali te stroške kako drugače prevaliti na delavce.⁴⁵

Prispevki za zavarovanje za onemoglost, starost in smrt (pokojninsko zavarovanje) so znašali 3 % zavarovane mezde; zavarovanec je plačal 1,5 %, delodajalec prav tako 1,5 %.⁴⁶ (Pri bratovskih skladnicah je ta prispevek znašal 5 %, pri Pokojninskem zavodu za nameščence v Ljubljani pa 12 % in so ga plačevali prav tako polovico zavarovanci, polovico pa delodajalci.) Ta prispevek pa se je začel pobirati šele s 1. septembrom 1937, ko se je začelo to zavarovanje izvajati.

Okrožni uradi za zavarovanje delavcev so zbirali tudi prispevke za borzo dela in za delavsko zbornico. Za borzo dela je znašal prispevek 1,4 % zavarovalne mezde in sta ga plačevala pol zavarovanec (0,7 %), pol delodajalec (0,7 %). Za delavsko zbornico je znašal prispevek 0,3 % in je moral vsega plačevati zavarovanec.⁴⁷

Vse prispevke v celoti so morali okrožnemu uradu za zavarovanje delavcev nakazovati delodajalci. Vse zavarovančeve prispevke pa so ob izplačevanju odtrgovali od delavskih neto zaslužkov.

Skupne dajatve za socialno zavarovanje delavcev so znašale 12 % delavskih zavarovanih mezd, od tega je odpadlo na zavarovanca 5 %, na

⁴⁴ Zakon o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922, čl. 21—23, 35; Letna poročila Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani za leta 1922—1939.

⁴⁵ Ibidem, čl. 29.

⁴⁶ Ibidem, čl. 27.

⁴⁷ Letna poročila OUZD v Ljubljani za leta 1922—1939; Poročila Delavske zbornice v Ljubljani za leta 1922—1935; Uredba o delavskih zbornicah z dne 21. V. 1921, čl. 21, Ur. l. 99/1921, str. 491.

delodajalca pa 7 %. Če prištejemo še dajatve za brezposelne podpore in delavsko zbornico, so vse dajatve skupaj znašale 13,7 % zavarovanih mezd in je na zavarovanca odpadlo 6 %, na delodajalca pa 7,7 %.

Do 1. septembra 1937, ko se pokojninsko zavarovanje še ni izvajalo, je za zavarovanca znašala obremenitev njegove neto mezde (ki je bila višja od zavarovane) 4,5 % zavarovane mezde.

Število zavarovancev Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani in obseg njegovega poslovanja je bilo odvisno od števila zaposlenih delavcev v Sloveniji, od višine njihovih mezd in od obsega bolezenskih in nezgodnih primerov. Ti podatki so zelo zanimivi tudi za drugačne raziskave in jih navajam v naslednji tabeli.

Število zaposlenih delavcev, višina poprečne mezde in število bolezenskih primerov na področju OUZD v Ljubljani (Dravska banovina)

Leto	Število delavcev	Odstotek delavk	Dnevna zav. mezda din	Skup. let. zavar. mezda v milj. din	Število bol. in, porodnic	Odstotek bolnikov
1919	(25.000)	—	—	—	—	—
1920	42.020	—	—	—	—	—
1921	50.420	—	—	—	—	—
1922	62.349	—	—	—	—	—
1923	73.899	27,32	20,55	475	—	—
1924	74.333	29,16	21,74	506	2.552	3,37
1925	72.808	30,47	22,01	502	2.193	3,01
1926	75.325	32,14	22,43	529	1.756	2,33
1927	82.546	32,30	23,26	601	2.049	2,48
1928	88.927	32,42	24,32	677	2.385	2,68
1929	94.929	32,51	25,47	757	2.603	2,74
1930	97.688	32,59	26,45	798	2.491	2,55
1931	91.848	33,49	26,21	753	2.259	2,46
1932	77.653	36,50	24,38	593	1.724	2,23
1933	75.564	38,05	23,33	550	1.807	2,39
1934	79.010	38,55	22,63	560	2.140	2,71
1935	79.263	39,04	22,40	556	2.202	2,78
1936	85.917	37,93	22,57	607	2.508	2,92
1937	94.495	36,56	23,51	696	2.652	2,81
1938	98.768	36,27	24,80	767	2.688	2,2
1939	99.995	36,46	25,17	788	2.900	2,90

V prvi koloni je navedeno število delavcev, ki so bili zavarovani pri Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev v Ljubljani. Teritorialno je ta urad zajemal vso Slovenijo, ki je bila v okviru stare Jugoslavije. Pri tem uradu so bili zavarovani vsi zaposleni delavci, ki so imeli po zakonu o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922 pravico do socialnega zavarovanja, razen tistih, ki so imeli svoje lastno zavarovanje. Pravice do socialnega zavarovanja pa niso imeli poljedelski delavci in »posli v poljedelskem delu« (hlapci in dekle), osebe, ki so bile v poboljševalnicah ali zaprte v kazenskih zavodih in delavci, ki so bili samo priložnostno in nestalno zaposleni v »hišnem gospodarstvu« (dninarji). Število vseh teh zaposlenih delavcev v tej statistiki ni upoštevano. Brezposelni delavci niso bili člani OUZD, niti v času ko so prejemale zakonito podporo za brezposelne.

Podatki o številu zavarovanih delavcev zajemajo čas od leta 1919 do leta 1939. Podatek za leto 1919 je nezanesljiv, temelji samo na osnovi cenitev. Zaradi reorganizacije bolniškega zavarovanja so se začeli statistični podatki voditi šele od začetka leta 1920. Za leti 1940 in 1941 tudi nisem mogel dobiti podatkov.⁴⁸

Število zavarovanih delavcev je hitro naraščalo do leta 1924. Leta 1925 je to število prvič močno padlo kot posledica deflacijske gospodarske krize, je pa že naslednje leto prekoračilo število izpred krize. Nato je število ves čas hitro naraščalo vse do leta 1930. Leta 1931 je že močno padlo, najbolj katastrofalno pa leta 1932, ko se je v enem letu zmanjšalo število za 14.195 delavcev, naslednje leto pa še za 2.089, tako da je bilo leta 1933 število zaposlenih delavcev najnižje (75.564). Šele leta 1934 je začelo število zaposlenih delavcev zelo počasi naraščati in je šele leta 1938 doseglo število zaposlenih izpred krize.

Druga kolona prikazuje zaposlenost žensk; kolikšen odstotek vseh zaposlenih so predstavljale delavke. Te podatke sem dobil šele od leta 1923 dalje. Odstotek delavk ves čas narašča do leta 1935, ko so ženske predstavljale 39,04 % vseh zaposlenih delavcev. Nato je dve leti ta odstotek padal, leta 1939 se je zopet zvišal.

Tretja kolona prikazuje podatke v gibanju poprečne dnevne zavarovane mezde. Tudi za to kolono začenjajo statistični podatki šele z letom 1923. V tem času so mezde rapidno naraščale zaradi inflacijske politike, od leta 1923 dalje so naraščale zelo počasi do leta 1930, ko so začele zaradi velike gospodarske krize padati; najobčutnejše so padle leta 1932. Mezde so padale še vse do druge polovice leta 1936, ko so se prvič za malenkost zvišale; zvišanje mezd je šlo zelo počasi in leta 1939 niso dosegle mezd izpred krize.

Četrta kolona prikazuje podatke celokupnih letnih zavarovanih mezd ki so jih v posameznih letih prejeli vsi zavarovani delavci. Te številke so kombinacija podatkov prve in tretje kolone. Odvisne so od števila zavarovancev in od višine njihovih mezd. Čim več je bilo zavarovancev in čim višje so bile njihove mezde, tem višji je bil znesek celokupne letne zavarovane mezde. Od te vsote so bili odvisni dohodki zavarovalne ustanove.

Peta in šesta kolona prikazujeta podatke o številu zavarovancev, ki so uveljavljali pravice iz naslova bolniškega zavarovanja. To statistiko je začel voditi OUZD v Ljubljani leta 1924. Stalež bolnikov se je v glavnem gibal v sorazmerju s številom zavarovancev, razen v letih krize je bil manjši, kar je posledica zaostrenih kriterijev glede odobravanja bolniških podpor in zlasti še strah zavarovancev pred odpusti.

Leta 1938 je OUZD v Ljubljani predpisal naslednje prispevke za zavarovanje:⁴⁹

⁴⁸ Podatki so zbrani iz letnih poročil Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani, ki jih je ta izdal kot tiskane ali ciklostirane publikacije. Za leto 1934 je izšlo pod naslovom Delavsko zavarovanje v letih gospodarskega zastoja, za leto 1937 pa kot Spominski zbornik Okrožnega urada za zavarovanje delavcev.

⁴⁹ Letno poročilo o poslovanju OUZD v Ljubljani v letu 1938, cikl., str. 34.

Zavarovanje	din	Odstotkov zavarovane mezde je plačal		
		zavarovanec %	podjetnik %	skupaj %
bolniško	51,300.000	3,5	3,5	7
nezgodno	15,600.000	—	2	2
pokojninsko	20,600.000	1,5	1,5	3
brezposelno (Borza dela)	10,200.000	0,7	0,7	1,4
za Delavsko zbornico	2,200.000	0,3	—	0,3
Skupaj	99.900.000	6,0	7,7	13,7

Za bolniško zavarovanje je bilo leta 1938 predpisanih 51,300.000 din prispevkov, od tega so zavarovanci plačali iz svojih čistih zaslužkov polovico, to je 25.650,000 din. Kako in koliko tega denarja se je vrnilo nazaj delavcem v obliki boleznin, zdravstvenih uslug ipd.? Za izpolnjevanje pravic zavarovancev iz naslova bolniškega zavarovanja je bilo porabljenih 80,64 % zbranih prispevkov; 19,36 % prispevkov je bilo porabljenih za upravne stroške, za sklade, amortizacijo itd. Za boleznine je bilo izplačanih 15,106.868 din (28,78 % vseh zbranih sredstev za bolniško oskrbovanje). To so bili največji izdatki. Nato so sledili: oskrba v bolnišnicah 5,938.693 din, (11,31 %), zdravlila 5,891.679 din (11,22 %), zdravniški stroški 5,677.340 din (10,81 %), zdravljenje v kopališčih in zdraviliščih 3,274.055 dinarjev (6,24 %), porodniška podpora, oprema dojenčkov 3,139.522 din (5,99 %), zdravljenje zob 886.554 din (1,69 %), pogrebne 345.679 din (0,60 %); za stroške laške kontrole bolnikov so izdali 750.168 din (1,43 %).⁵⁰

Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani (OUZD) je kot krajevni organ Osrednjega urada za zavarovanje delavcev v Zagrebu (SUZOR) izvajal bolniško zavarovanje na svojem področju, to je v Sloveniji. Zbiral je prispevke, vodil evidenco zavarovancev, izplačeval boleznine, vse druge podpore iz tega zavarovanja in izvajal zdravljenje ter zdravstveno zaščito svojih zavarovancev. Zato je imel svoje poslovalnice v vseh važnejših krajih (Maribor, Celje, Ptuj, Murska Sobota, Slovenj Gradec, Zagorje, Novo mesto, Kočevje, Kranj, Tržič).

Za izvajanje zdravljenja in zdravstvene zaščite je imel Okrožni urad za zavarovanje delavcev svoje ambulate v Ljubljani, Mariboru, Celju, Ptuj in v Kranju. Za delavstvo v tobačni tovarni v Ljubljani, v papirnici v Vevčah, v tovarni Westen v Celju, v sladkogorski papirnici in v tekstilni tovarni v Litiji so ordinirali zavodovi zdravniki v ordinacijskih prostorih, ki so jih dale na razpolago te tovarne. V Jurkloštru, Kropi, Kamni gorici, Kokri, Goričanah, v Loškem potoku in v Borovnici so zavodovi zdravniki ordinirali po enkrat na teden.

Nezgodne postaje je imel zavod v Ljubljani, Mariboru in Kranju.

V zdravstvenem domu v Tržiču in v Ljubljani je bila organizirana posvetovalnica za matere in otroke.

K zavodovim zdravstvenim ustanovam so sodila tudi kopališča in fizikalna zdravilišča v Ljubljani, Kranju in Mariboru.

Urad se je za zdravljenje svojih zavarovancev posluževal tudi drugih zdravstvenih ustanov in je imel tam svoje zdravnike, in sicer kopališče Radio-Therma v Laškem, okrevališče »Jadran« na Rabu, zdravilišča za

⁵⁰ Ibidem, str. 73.

pljučno tuberkulozo na Golniku, v Klenoviku, Brestovcu in Vurbergu ter zdravilišče za kostno tuberkulozo v Kraljevi. Posluževal se je tudi javnih bolnišnic v Sloveniji in vseučiliške klinike v Zagrebu. Urad je imel lastne protituberkulozne dispanzerje v Ljubljani, Mariboru, Celju in v Slovenjem Gradcu. Posluževal pa se je tudi zasebnih dispanzerjev na Jesenicah, v Kranju, Ljubljani, Trbovljah, Ptuju, Murski Soboti, Rogatcu, Brežicah, Novem mestu, Cerknici, Kamniku, Črni in Velenju ter državnih dispanzerjev v Celju in Mariboru.⁵¹

Leta 1938 je prišel na 559 zavarovancev 1 zdravnik.⁵²

Nezgodno zavarovanje je bilo centralizirano in ga je izvajal Osrednji urad za zavarovanje delavcev v Zagrebu neposredno. Do leta 1929 je izvajal to zavarovanje tudi za invalidske upokoјence, ki jih je prevzel od bivše železničarske zavarovalnice na Dunaju.⁵³

Trgovsko bolniško in podporno društvo v Ljubljani — Trgovsko bolniško in podporno društvo v Ljubljani je bilo krajevni organ Osrednjega urada za zavarovanje delavcev (SUZOR), ki je izvajalo bolniško zavarovanje trgovskih, bančnih in industrijskih uradnikov in nameščencev v Sloveniji. Imelo je svojo samoupravo in je vodilo evidenco svojih zavarovancev, pobiralo od njih prispevke za bolniško in nezgodno zavarovanje, za borzo dela in delavsko zbornico in izvajalo bolniško zavarovanje v svojih zdravstvenih zavodih in ambulantah. Zavarovanci so imeli pri tem društvu večje ugodnosti, kakor jih je predpisoval zakon o zavarovanju delavcev z dne 14. V. 1922 in jih je izvajal Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani kot krajevni organ SUZOR. Predvsem so imeli na voljo večje število zdravnikov, zdravili so se lahko v lastnem sanatoriju Šlajmerjev dom ali v višjem razredu javnih bolnišnic in čas zdravljenja na stroške blagajne je bil daljši (52 tednov). Vse te ugodnosti so izhajale predvsem iz boljšega finančnega stanja Trgovskega bolniškega in podpornega društva, ki so ga omogočale višje poprečne zavarovane plače zavarovancev, kakor pa so jih imeli pri OUZD zavarovani delavci.

Trgovsko bolniško in podporno društvo v Ljubljani je bilo ustanovljeno leta 1835. Ob koncu leta 1918 je imelo 497 rednih članov, 5 častnih in 20 podpornih.⁵⁴ Ob reorganizaciji socialnega zavarovanja v stari Jugoslaviji je leta 1922 postalo krajevni organ osrednjega urada za zavarovanje delavcev (SUZOR) kot posebno zavarovanje, ki je svojim članom nudilo boljše ugodnosti kot OUZD.⁵⁵ Število članov Trgovskega bolniškega in podpornega društva je stalno naraščalo in se je do leta 1938 potrojilo, kakor je razvidno iz naslednje tabele.

⁵¹ Ibidem; dr. Joža Bohinjec, Pravice delavcev iz naslova zakona o zavarovanju delavcev, Ljubljana 1938, str. I sl.

⁵² Letno poročilo o poslovanju OUZD v Ljubljani v letu 1938, str. 40.

⁵³ Poročilo Delavske zbornice, Ljubljana 1929, str. 70—75.

⁵⁴ Jugoslavenski Kompas, Zagreb 1920, zv. I., str. 257.

⁵⁵ Zakon o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922, čl. 202.

**Število članov trgovskega bolniškega in podpornega društva
v Ljubljani od leta 1922 do 1938⁵⁶**

Leto	Število članov	Leto	Število članov
1922	3.031	1931	5.904
1923	3.430	1932	6.011
1924	4.107	1933	6.493
1925	4.270	1934	7.142
1926	4.417	1935	7.700
1927	4.439	1936	8.218
1928	4.554	1937	9.176
1929	5.059	1938	9.764
1930	5.627		

V letu 1939 je imela bolniška blagajna Trgovskega bolniškega in podpornega društva v Ljubljani 7,3 milij. din dohodkov; 21,9 % sredstev so porabili za hranarino, 3,57 % za porodniške podpore, 0,68 % za pogrebne, 10,06 % za zdravniške stroške, 17,63 % za zdravila, 10,05 % za oskrbo v bolnicah, 8,25 % za zdravilišča, 8,01 % za zobozdravstvene storitve in 0,24 % za upravne stroške.⁵⁷

Trgovsko bolniško in podporno društvo je imelo svoj lastni sanatorij Šlajmerjev dom, ki je bil zgrajen leta 1932 in je imel v začetku 32 postelj. Leta 1939 je bil zgrajen prizidek in število postelj se je povečalo na 90. Gradnjo sanatorija je financiral Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani s soudeležbo mestne občine ljubljanske.⁵⁸

Pokojninsko zavarovanje članov Trgovskega bolniškega in podpornega društva je izvajal Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani.

Bolniška blagajna »Merkur« v Zagrebu — Bolniška blagajna »Merkur« v Zagrebu je bila krajevni organ Osrednjega urada za zavarovanje delavcev (SUZOR),⁵⁹ ki je izvajala bolniško zavarovanje trgovskih, bančnih, industrijskih, prometnih in gostinskih uradnikov in nameščenecv ter nameščenecv svobodnih poklicev. Teritorialno je obsegala pretežno samo Hrvatsko, segala pa je tudi v Slovenijo in v Srbijo. Iz Slovenije je bilo pri tej bolniški blagajni zavarovanih okrog 1.000 uradnikov in nameščenecv iz Maribora, Celja, Ljubljane, Sevnice in Lendave; najmočnejšo pozicijo je imela v Mariboru. Leta 1939 je imela v Mariboru 470 zavarovancev, v Celju 272, v Ljubljani 155, v Sevnici 13 in v Lendavi 28 zavarovancev; v prejšnjih letih je bilo število zavarovancev bolniške blagajne »Merkur« v Sloveniji manjše.⁶⁰

Bolniška blagajna »Merkur« v Zagrebu se je razvila iz privatnodruštvene blagajne z istim imenom, ki je bila ustanovljena leta 1873.⁶¹ Po reorganizaciji bolniškega zavarovanja v stari Jugoslaviji je leta 1922 po-

⁵⁶ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 556.

⁵⁷ Nova pravda, glasilo narodnega delavstva, IV., št. 14, Ljubljana 4. aprila 1940.

⁵⁸ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 600.

⁵⁹ Zakon o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922, čl. 201.

⁶⁰ Privatno društvena bolesniška blagajna »Merkur« u Zagrebu. Godišnje izvješće o poslovanju, zaključnim računima i bilanci; Zagreb 1937, 1938, 1939.

⁶¹ Jugoslavenski Kompas, Zagreb 1920, zv. I., str. 240–245, zv. II, str. 23.

stala organ osrednjega urada za zavarovanje delavcev (SUZOR) za zavarovanje uradnikov in nameščencev na področju Hrvatske. Imela je lastno samoupravo. Vodila je evidenco vseh svojih zavarovancev, zbirala prispevke za SUZOR (za bolniško zavarovanje, za nezgodno zavarovanje, prispevke za borzo dela in za delavsko zbornico), izvajala pa je samo bolniško zavarovanje. Pri tem zavarovanju so imeli zavarovanci večje ugodnosti, kot jih je predpisoval zakon o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922 in ga je izvajal SUZOR, predvsem so se večje ugodnosti nanašale na daljši čas zdravljenja na stroške blagajne (52 tednov), možnost zdravljenja v boljšem zavodu in v zdraviliščih in sanatorijih, večje število zdravnikov. Na 200 zavarovanih članov je prišel en zdravnik, če pa upoštevamo še Merkurjeve pogodbene zdravnike-specialiste, je prišlo na enega zdravnika 62 članov bolniške blagajne »Merkur«.⁶²

Število članov bolniške blagajne »Merkur« je v letih 1923 do 1939 stalno naraščalo, kar nam prikazuje tudi naslednja tabela.

Število članov bolniške blagajne »Merkur« v Zagrebu in njihove poprečne dnevne zavarovane mezde v letih 1923—1939⁶³

Leto	Število članov	Dnevne zav. mezde uin	Leto	Število članov	Dnevne zav. mezde din
1923	10.117	—	1932	18.560	43,99
1924	8.372	37,23	1933	17.267	43,81
1925	8.869	37,68	1934	16.906	43,49
1926	8.813	41,30	1935	17.438	43,22
1927	9.599	45,02	1936	18.773	43,03
1928	10.868	44,72	1937	20.915	42,94
1929	13.207	44,43	1938	23.261	43,41
1930	17.721	44,05	1939	24.799	43,69
1931	19.492	44,01			

Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani —

Pokojninsko zavarovanje nameščencev v Sloveniji je bilo, kot v vsej Avstriji, uvedeno z zakonom z dne 16. novembra 1906.⁶⁴ To zavarovanje je izvajal splošni pokojninski zavod za nameščence na Dunaju, ki je imel 10 podružnic ali deželnih uradov za zavarovanje nameščencev. Od teh je posloval urad v Gradcu za Koroško in Štajersko, deželni urad v Trstu pa za Kranjsko, Primorsko s Trstom, Goriško, Gradiščansko, Istro in Dalmacijo. Delodajalci pa so lahko zavarovali svoje nameščence tudi pri tako imenovanih nadomestnih zavodih za posamezne stroke podjetij ali skupine podjetij ali pa so svojim nameščencem zajamčili pokojnine iz lastnih pokojninskih skladov. Tako so imeli zavarovane svoje nameščence vsi večji denarni zavodi, zavarovalnice, rudarska, industrijska, trgovska in prometna podjetja.⁶⁵

Prispevki za pokojninsko zavarovanje so znašali od 6 do 30 K na mesec (12 % zavarovane plače). Zavarovanci so imeli pravico do invalidske

⁶² Glej op. 60.

⁶³ Privatno društvena bolešniška blagajna »Merkur« u Zagrebu. Izvješće o poslovanju, zaključnim računima i bilanci za godinu 1939, str. 32.

⁶⁴ RGBl. 1/1907.

⁶⁵ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 603—604.

ali starostne rente; vdovske in otroške rente; odpravnine vdovi in otrokom, če nameščenec še ni bil tako dolgo zavarovan, da bi imel pravico do rente; pravico do povračila dela vplačanih premij, če bi izstopil iz službe; pravico do prispevka za balo nameščenkam, ki bi se poročile in izstopile iz službe. Po 5 letih zavarovanja je znašala renta 20 % zavarovanih letnih prejemkov, po 10 letih 30 % in se je za vsako nadaljnje leto zvišala za 1,5 %, tako da je dosegla po 40 letih 75 % zavarovanih zaslužkov. Vdovska renta je znašala polovico zavarovanceve invalidske ali starostne rente.⁶⁶

V Jugoslaviji je to zavarovanje ostalo celih 20 let skoraj nespremenjeno. Izvedena je bila le teritorialna reorganizacija, ki so jo zahtevale nove državne meje. Celokupna narodna vlada SHS v Ljubljani je že 13. januarja 1919 ustanovila za območje Slovenije Začasni obči pokojninski zavod za nameščenke v Ljubljani.⁶⁷ Minister za socialno politiko pa je 3. septembra 1919 razširil delokrog tega zavoda tudi na Dalmacijo,⁶⁸ 27. junija pa še na Prekmurje.⁶⁹ Prej Začasni zavod pa se je preimenoval v Pokojninski zavod za nameščenke v Ljubljani.⁷⁰

Novoustanovljeni zavod je moral prevzeti vsa zavarovanja iz Slovenije in Dalmacije od dunajskega zavoda oziroma od njegovih deželnih uradov in od nadomestnih pokojninskih zavodov. Od graškega urada je prevzel 500 zavarovancev, od tržaškega 1.000, od čeških nadomestnih pokojninskih zavodov okoli 300 zavarovancev in od ostalih nadomestnih zavodov okrog 250 zavarovancev. Ni pa dobil tudi premijskih rezerv zavarovancev. Tako bi moral dobiti samo od splošnega pokojninskega zavoda na Dunaju za okoli 3,8 milj. zlatih kron premijskih rezerv, vendar je bilo med vojno in po njej veliko tega kapitala izgubljenega (obveznice vojnega posojila). Ker je imel dunajski zavod 103.000 zavarovancev in jih je prevzel naš zavod 1.500, je mednarodna komisija za likvidacijo bivšega avstrijskega socialnega zavarovanja sklenila, da dobi Pokojninski zavod za nameščenke v Ljubljani 1,5 % preostalega premoženja bivšega dunajskega zavoda.⁷¹

V Sloveniji in Dalmaciji so bili nameščenici obvezno zavarovani. Uslužbenci v drugih delih države pa so imeli možnost prostovoljnega za-

⁶⁶ Ibidem, str. 604.

⁶⁷ Ur. l. št. 269/1919.

⁶⁸ Ur. l. št. 632/1919.

⁶⁹ Ur. l. 244/1921; Sl. N. 160/1921. V čl. 5 je uredba dekretirala, da mora zavod v Ljubljani, ki je dobil s to uredbo naslov Pokojninski zavod za nameščenke v Ljubljani, s 1. januarjem 1919 prevzeti v Sloveniji in Dalmaciji vse dolžnosti in pravice pokojninskih zavodov, ki so imeli svoje sedeže v inozemstvu.

⁷⁰ Zakonodajni odbor narodne skupščine kraljevine SHS je 28. decembra 1921 popravil in dopolnil uredbo o začasni ureditvi pokojninskega zavarovanja nameščenec na bivšem avstrijskem ozemlju kraljevine SHS in jo izdal kot Zakon o pokojninskem zavarovanju nameščenec za Slovenijo in Dalmacijo. V bistvu je bil zakon le prirejen novemu teritorialnemu okviru. Zakon je bil izdan 12. maja 1922 (Ur. l. 68/190 — 1922, str. 449; Sl. N. 125/1922).

⁷¹ Letno poročilo načelstva Pokojninskega zavoda za nameščenke v Ljubljani II, rednemu občnemu zboru, ki je bil dne 12. julija 1924, str. 7—8.

varovanja pri Pokojninskem zavodu za nameščence v Ljubljani pod enakimi pogoji.⁷² Splošno in obvezno pokojninsko zavarovanje nameščenec v vsej državi pa je bilo izvedeno šele s 1. januarjem 1938.⁷³ Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani je dobil nalogo organizirati nove pokojninske zavode v Beogradu, Zagrebu in Sarajevu ter v tem času voditi zavarovanje v vsej državi. Beograjski zavod je začel samostojno poslovati avgusta 1938, zagrebški in sarajevski pa junija 1939.⁷⁴ Velikost in finančna moč posameznih zavodov je bila leta 1939 naslednja:⁷⁵

Pokojninski zavod	Število zavarovancev	Predpisanih premij za leto 1939 din
Ljubljana	12.968	33,933.090.
Beograd	15.677	39,032.720
Zagreb	13.935	34,971.425
Sarajevo	4.051	9,432.692

Število zavarovancev in uživalcev starostnih invalidskih in družinskih rent Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani v letih 1920—1940⁷⁶

Leto	Število zavarovancev	Invalidske in starostne rente	Vdovske rente	Otroške rente
1920	3.077	33	56	112
1921	4.987	23	64	107
1922	7.400	60	117	160
1923	7.800	66	150	179
1924	7.435	111	183	231
1925	7.171	179	192	240
1926	7.550	236	206	226
1927	7.791	310	238	251
1928	8.403	352	266	255
1929	9.004	416	293	273
1930	9.525	487	330	290
1931	9.815	568	382	330
1932	9.509	671	430	337
1933	9.743	781	474	353
1934	10.083	926	539	368
1935	10.546	1.011	582	395
1936	10.909	1.140	640	428
1937	11.793	1.206	695	435
1938	12.342	1.253	753	413
1939	12.968	1.288	805	417
1940	16.126	1.325	854	409

Število zavarovancev je ves čas raslo. V primerjavi s številom zavarovancev drugih vrst zavarovanja (delavci pri OUZD, rudarji pri bratov-

⁷² Ibidem, str. 8.

⁷³ Uredba o razširitvi pokojninskega zavarovanja nameščenec na področje vse države (Sl. l. 97/1937).

⁷⁴ Letno poročilo Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani za XX. in XXI. poslovno leto 1938 in 1939, str. 9.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Podatki so zbrani iz letnih poročil Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani.

skih skladnicah, železničarji pri bolniškem in humanitarnem fondu) je to število mnogo hitreje naraščalo in se je po dvajsetih letih poslovanja početverilo. Ob začetku poslovanja je Pokojninski zavod prevzel od bivših avstrijskih zavarovalnih zavodov okrog 2.000 zavarovancev, okrog 1.000 pa se jih je na novo zavarovalo v prvem letu poslovanja. V letih 1921—1922 je bil priliv zavarovancev največji, pozneje je bilo naraščanje bolj umirjeno in stalno; niti gospodarska kriza se ni bistveno poznala. Povečanje števila zavarovancev v letu 1940 pa je bilo posledica razširjenja pokojninskega zavarovanja; pri Pokojninskem zavodu so se zavarovali novinarji (ki so bili leta 1926 izločeni iz tega zavarovanja, da bi si ustanovili svoj pokojninski fond z večjimi ugodnostmi, kar pa ni bilo realizirano) in lekarniški ter pomorski nameščenci.

Število starostnih in invalidskih upokojencev je bilo v začetku minimalno; enako je bilo s številom družinskih rent. To število je tudi pozneje zelo počasi naraščalo, kar je tudi razumljivo, če upoštevamo, da je bilo to zavarovanje uvedeno šele leta 1906 in je bilo za dosego polne starostne pokojnine potrebnih 40 službenih (in zavarovalnih) let. Pravo stanje števila upokojencev bi se začelo kazati šele po letu 1946.

Število zavarovancev je raslo neprimerno hitreje kot pa število rentnikov, kar je omogočalo hitro in močno povečevanje premijskih rezerv sklada Pokojninskega zavoda. Poleg tega so bile stare rente (»staroupokojenci«) zaradi inflacije popolnoma razvrednotene, draginjske doklade, ki so jih leta 1920 začeli izplačevati k rentam, pa tudi niso sledile zviševanju cen, plač in prispevkov. Medtem ko so beden položaj upokojencev reševali s podporami iz Pokrajinskega pokojninskega fonda za Slovenijo, so se pri Pokojninskem zavodu za nameščence v Ljubljani akumulirala ogromna denarna sredstva. Samo tekoči zavarovalni prispevki so daleč prekašali vse izdatke za invalidske in starostne rente, družinske rente, pokojnine, draginjske doklade rentnikom, odpravnine, povračila zavarovalnih dajatev in izdatke za vrnjene premijske rezerve. Podrobnejše podatke o tem nam prinaša naslednja tabela.⁷⁷

Dajatve zavarovancem, zavarovalni prispevki in premijske rezerve Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani v letih 1920—1940

Leto	Dajatve zavarovancem din	Zavarovalni prispevki din	Premijske rezerve din
1920	30.743	528.494	2.045.358
1921	26.514	1.723.833	3.586.477
1922	71.937	6.084.038	11.797.114
1923	325.883	8.454.142	20.284.725
1924	1.026.849	14.021.496	35.721.683
1925	2.043.774	14.037.955	51.732.291
1926	3.534.962	16.761.709	68.208.021
1927	4.628.087	18.062.986	151.761.029
1928	5.733.223	19.775.983	173.526.547
1929	6.198.088	23.526.456	195.999.250
1930	7.137.577	25.956.408	231.638.801
1931	7.137.577	25.956.408	231.638.801

⁷⁷ Ibidem.

Leto	Dajatve zavarovancem din	Zavarovalni prispevki din	Premijske rezerve din
1931	8,425.151	29,346.081	227,243.815
1932	10,811.661	27,231.597	270,858.890
1933	12,309.819	26,789.964	305,745.422
1934	13,112.084	27,462.030	336,788.802
1935	14,710.071	28,175.653	368,779.913
1936	15,543.351	28,827.732	401,362.015
1937	—	—	—
1938	17,904.101	32,407.428	468,551.696
1939	19,016.355	33,933.090	503,207.781
1940	20,852.113	40,951.075	552,108.621

Gornja tabela je sestavljena po podatkih iz bilanc in poslovnih poročil Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani za leta 1920 do 1941, manjka pa poslovno poročilo za leto 1937. Podatki za leto 1941 in naprej do leta 1944 ne zajemajo več vsega slovenskega ozemlja, pač pa le bivšo Ljubljansko pokrajino in smo zato te podatke v tabeli opustili. Zaradi preglednosti so vsi podatki navedeni v dinarski veljavi, čeprav so bilance do leta 1921 vodili v kronski veljavi.

Med dajatvami zavarovancem v prvi koloni so upoštevana vsa sredstva, ki so jih od Pokojninskega zavoda prejemali zavarovanci in bivši zavarovanci na kateri koli način. Predvsem so to invalidske in starostne rente, vdovske in otroške rente ter draginjske doklade. Upoštevana so tudi izplačila enkratnih odpravnin tistim upravičencem, ki zaradi premajhnega števila zavarovalnih let zavarovancev niso pridobili pravice do trajnih rent in zavarovankam, ki so se poročile in potem izstopile iz službe (80 % vplačanih prispevkov). Starostne rente so znašale po 5 letih zavarovanja 30 % zavarovane plače za vsako nadaljnje leto pa so se zvišale za 2 %, tako da bi znašale po 40 letih zavarovanja 100 % zavarovane plače.

V drugi koloni so zavarovalni prispevki. Znašali so 12 % letnih zavarovanih plač zavarovancev. Zavarovanci so bili razdeljeni na 14 plačilnih razredov s 5.400 din letne zavarovane plače v prvem (najnižjem) razredu in 42.000 din v 14 (najvišjem) razredu; v najnižji razred so bili uvrščeni nameščenci z letnimi prejemki od 150 do 6.000 din, v najvišji razred pa oni z več kot 54.000 din letnih prejemkov. Zavarovane plače torej niso bile enake dejanskim prejemkom, pač pa nižje. V prvih dveh razredih nameščenci sami niso plačevali zavarovalnih prispevkov pač pa njihovi delodajalci, v višjih razredih pa se je prispevek zavarovancev proporcionalno zviševal in je v 14. plačilnem razredu dosegel eno polovico prispevka, drugo polovico je moral plačevati delodajalec.

V tretji koloni so premijske rezerve, ki so se oblikovale po zavarovalno tehničnem računu Pokojninskega zavoda. Te rezerve so naraščale mnogo hitreje in bolj, kot so naraščali zavarovalni prispevki. Zlasti je viden ta vzpon v prvih letih poslovanja, ki je bil poleg zavarovalno tehnične metode še rezultat uspešnih naložb akumuliranega kapitala.

Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani je postal eden najpomembnejših denarnih zavodov v Ljubljani in celo v Sloveniji. Akumulirana denarna sredstva premijskih rezerv namenjenih kapitalnemu kritju

bodočih rent je nalagal v nepremičnine, investicijska posojila in deloma tudi v vrednostne papirje. Do konca leta 1940 je Pokojninski zavod investiral v nepremičnine 131,711.170 din, od tega je v gradnjo stanovanjskih in poslovnih stavb investiral 122,467.780 din; 191,197.698 din je imel naloženih v posojila, od katerih so znaten del predstavljala zopet stavbna posojila; za 121,666.015 din je imel vrednostnih papirjev, katerih tečajna vrednost je bila nekaj višja — pomembnejše so bile obveznice investicijskega posojila, Blairovega posojila, dalmatinske agrarne obveznice.

Z gradbeno dejavnostjo je začel Pokojninski zavod že leta 1922, ko je nakupil večje število stavbnih zemljišč v Ljubljani in začel graditi stanovanjske hiše pod Rožnikom in na Brinju v občini Ježica ter lastno uradno poslopje poleg Ljubljanske kreditne banke v Ljubljani. Do leta 1941 je zgradil v Ljubljani okrog 20 večjih stanovanjskih in poslovnih poslopij (med njimi leta 1932 zgrajeni nebotičnik, Šlajmerjev dom), v Kranju 5 stanovanjskih in poslovnih stavb, v Mariboru in Celju po 4, v Splitu 2, na Jesenicah in v Dubrovniku pa po eno. Iz 6 % stavbnega kredita je do leta 1929 zgradil 40 eno do tridružinskih hišic po 250.000 din vrednosti (samo v Ljubljani je zgradil 32 takih hišic).⁷⁸

Zavarovanje rudarjev — bratovske skladnice — Rudarsko zavarovanje je pri nas najstarejše delavsko zavarovanje. Iz bratovščin za vzajemno pomoč ponesrečenim, obolelim in onemoglim rudarjem, njihovim vdovam in sirotam so se razvile bratovske skladnice kot ustanove za zavarovanje rudarjev. Bile so pri posameznih rudarskih in montanističnih podjetjih.

V Avstriji je to zavarovanje uzakonil že splošni rudarski zakon z dne 23. maja 1854 in je postalo obvezno.⁷⁹ Pri pokrivanju stroškov za to zavarovanje so morali sodelovati tudi lastniki rudarskih in montanističnih podjetij.⁸⁰ Po treh desetletjih poslovanja bratovskih skladnic se je pojavila potreba po reorganizaciji tega zavarovanja. Predvsem je bilo treba ločiti bolniško zavarovanje od pokojninskega in nezgodnega, poslovanje pa opreti na matematično-tehniške metode o zavarovanju. Dogajalo se je namreč, da so stroški bolniškega zavarovanja odjedali denar za redno in zadostno izplačevanje pokojninskih in invalidskih rent ter da dohodki, ki so se stekali od delavskih in podjetniških obveznih prispevkov, niso bili uskladeni z izdatki. Reorganizacijo bratovskih skladnic je v Avstriji izvedel zakon o bratovskih skladnicah z dne 28. julija 1889.⁸¹

Po nastanku stare Jugoslavije je v Sloveniji še naprej veljal avstrijski zakon o organizaciji bratovskih skladnic, dokler niso bila 1. decembra 1924 izdana nova enotna pravila o organizaciji bratovskih skladnic v vsej državi.⁸²

Zaradi razvrednotenja kapitala pokojninskega sklada bratovskih skladnic je prišlo to zavarovanje po prvi svetovni vojni v veliko krizo.

⁷⁸ Ibidem; Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 608.

⁷⁹ RGBl. 146/1854.

⁸⁰ Splošni rudarski zakon je v X. poglavju v §§ 210—214 obravnaval bratovske skladnice.

⁸¹ RGBl. 127/1889.

⁸² Ur. l. št. 23 z dne 4. marca 1925, str. 109—118.

V Sloveniji je bilo ob nastanku stare Jugoslavije že 4.811 upokojenih rudarjev. Tekoči prispevki za pokojninsko zavarovanje rudarjev niso zadoščali niti za redno izplačevanje razvrednotenih invalidskih in pokojninskih rent.

— To krizo so reševali najprej z izrednim in začasnim ukrepom. Dne 10. septembra 1919 je bil ustanovljen Pokrajinski pokojninski sklad za Slovenijo, iz katerega so k razvrednotenim rentam izplačevali draginjske doklade, ki naj bi zadoščale vsaj za skromno preživljanje. Ta sklad se je formiral iz 5-dinarske doklade od tone prodanega premoga. Ta sklad je obstajal do 7. maja 1935.

Istčasno so skušali urejati pokojninsko zavarovanje rudarjev in izplačevanje zadostnih rent tudi s sistemskimi in trajnimi rešitvami. Prvič so skušali to reševati z novim pravilnikom leta 1924, a brez večjega uspeha, prav tako leta 1933. Leta 1935 je bil po ukinitvi pokrajinskega pokojninskega sklada za Slovenijo ustanovljen osrednji sklad za sanacijo bratovskih skladnic iz katerega so odslej izplačevali draginjske doklade k razvrednotenim invalidskim in pokojninskim rentam. Zaradi premajhnih sredstev tega sklada tudi ta rešitev ni bila uspešna. Zadnja reorganizacija je bila izvedena leta 1937, ki pa tudi ni bila popolnoma uspešna.⁸³

Bolniško in nezgodno zavarovanje pa se je razvijalo bolj uspešno. Po letu 1933 je bilo uvedeno tudi zavarovanje za brezposelnost.⁸⁴

Bratovske skladnice so bile organizirane pri rudarskih in montastičnih podjetjih kot krajevne bratovske skladnice in na sedežih rudarskih oblasti v Ljubljani, Zagrebu, Beogradu, Sarajevu in Splitu kot glavne bratovske skladnice. Glavna bratovska skladnica v Ljubljani je obsegala vso Slovenijo v mejah stare Jugoslavije. Njej podrejene krajevne bratovske skladnice so imele svoje sedeže v Trbovljah, Hrastniku, Zagorju, Kočevju, Laškem, Velenju, Krmelju, Rajhenburgu (Brestanici), na Jesenicah, v Celju, Štorah, Mežici, Prevaljah in v Ravnah.⁸⁵

Bratovske skladnice so imele organizirano bolniško, nezgodno, pokojninsko in brezposelno (od leta 1933) zavarovanje in so ga same tudi izvajale.⁸⁶

Člani bratovskih skladnic so bili vsi delavci, ki so bili zaposleni pri rudarskih topilniških, solarniških in drugih podjetjih, ki so sodila pod nadzorstvo rudarske oblasti. V članstvo bratovskih skladnic je sodilo tudi vse tehniško in administrativno osebje omenjenih podjetij, če ni imelo pravice do državne pokojnine ali če ni bilo za primer bolezni, nezgode, onemoglosti in starosti zavarovano po posebnih predpisih. Upokoјenci in

⁸³ Sl. l. št. 45 z dne 6. junija 1937.

⁸⁴ Dr. Nemo, Trgovsko-gospodarski leksikon, Ljubljana 1935, zv. I., str. 145—146.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem.

nezgodni rentniki so po upokojitvi ostali le člani bolniške blagajne bratovskih skladnic.⁸⁷

Po obsegu zavarovanja so se delili člani bratovskih skladnic na polnopravne in na manjpravne člane. Polnopravni člani so bili zavarovani za vse vrste zavarovanja, manjpravni pa samo za primer bolezni in nezgode v službi. Pravico do polnopravnega članstva so imeli samo tisti delavci, ki so bili stalno zaposleni pri podjetjih, ki so sodila pod rudarsko oblast. Vsi ostali delavci so bili pri bratovskih skladnicah zavarovani le za primer bolezni in nezgode. Upokojenci in nezgodni rentniki so imeli le bolniško zavarovanje, a brez pravic do denarnih podpor v času bolezni. Vsi člani bratovskih skladnic so morali ves čas svojega članstva plačevati prispevke za svoje zavarovanje.

Prispevki so znašali za bolniško zavarovanje 6 % kategorijskega zaslужka, za nezgodno zavarovanje 1 %, za pokojninsko zavarovanje 5 % in za brezposelno zavarovanje (od 1933 dalje) 1,4 % kategorijskega zaslужka. Polovico prispevkov so morali plačevati delavci od svojih čistih zaslужkov, polovico pa delodajalci, razen za nezgodno so morali vse prispevke plačevati podjetniki.⁸⁸

Zaradi odmerjanja prispevkov in vseh denarnih podpor, ki so do njih imeli pravico zavarovanci, so bili vsi člani bratovskih skladnic razdeljeni v pet kategorij. Uvrstitvev v posamezno kategorijo je odločala kvalifikacija zavarovancev. V I. kategorijo (50 din na dan) so bili uvrščeni tehnični in administrativni uradniki, pazniki, predelavci, višji topilničarski in višji strelski mojstri; v II. kategorijo (40 din na dan) so bili uvrščeni rudarji (kopaci) in topilničarji, tesarji, strelski mojstri, zidarji, strojniki, mehaniki, električarji in drugi obrtniki; v III. kategorijo (30 din na dan) so bili uvrščeni pomožni kopaci in pomožni topilničarji; v IV. kategorijo (25 din na dan) so bili uvrščeni jamski vozači in ostali jamski in topilniški delavci ter delavci na dnevnem kopu; v V. kategorijo (20 din na dan) so bili uvrščeni mlajši delavci na dnevnem kopu, dninarji in starejše delavke; v VI. kategorijo (15 din na dan) so bili uvrščeni učenci, vajenci, drugi začetniki in mlajše delavke.⁸⁹

Ti kategorijski zaslужki so služili za odmerjanje prispevkov, ki so jih morali plačevati člani, kakor tudi za prispevke, ki so jih morali plačevati podjetniki. Tudi vse denarne podpore, invalidske in starostne rente so se računale od teh kategorijskih zaslужkov ne glede na to, če so bili resnični zaslужki članov bratovske skladnice večji ali manjši. Dejanski poprečni

⁸⁷ Pravilnik bratovske skladnice za zavarovanje delavcev in nameščencev rudarskih podjetij v Kraljevini SHS, Ljubljana 1925; Pravilnik o volitvah pri bratovskih skladnicah. Založila glavna bratovska skladnica v Ljubljani, Ljubljana 1937; Pravila združene spodnještajerske bratovske skladnice. Statut der Vereinigten untersteirischen Bruderlade. Celje, 1908; Postave delavske bratovščine uradnikov na Savi v Zagorju na Kranjskem, Ljubljana 1860.

⁸⁸ Sl. l. št. 45 z dne 6. junija 1937.

⁸⁹ Pravila bratovske skladnice z dne 1. decembra 1924 (Ur. l. št. 23 z dne 4. marca 1925, str. 109—118).

zaslužki članov bratovskih skladnic so bili za 30 do 40 % višji od kategorijskih.⁹⁰

Bratovske skladnice so imele organizirano bolniško, nezgodno, pokojninsko in brezposelno (od 1933) zavarovanje in so ga same tudi izvajale.

Zdravniško oskrbo svojih članov so bratovske skladnice izvajale v lastnih ambulantah pri krajevnih bratovskih skladnicah in sedežih rudarskih in montanističnih podjetjih; bratovske skladnice so izvajale tudi bolnišnično zdravljenje svojih članov. Svoje lastne bolnišnice so imele v Trbovljah, na Jesenicah in v Črni; v Krmelju, Hrastniku in Zagorju so imele še majhne začasne bolnišnice. Bolnišnica bratovske skladnice v Trbovljah je bila zgrajena že leta 1873 s 40 posteljami. Leta 1925 je bila zgrajena nova bolnišnica z 92 posteljami. Leta 1932 je bil ustanovljen protituberkulozni dispanzer. V letu 1937 je bilo v njej oskrbovanih 1598 bolnikov, v letu 1938 pa 1701. Bolnišnica na Jesenicah je bila zgrajena leta 1895 s kapaciteto 20 postelj, leta 1923 so jo povečali na 45 postelj; leta 1937 se je v njej zdravilo 2032 bolnikov. V Črni je bila leta 1904 ustanovljena zasilna bolnišnica, šele leta 1929 je prejela koncesijo, ko so jo prezidali in primerno opremili; imela je 34 postelj. Leta 1937, se je v njej zdravilo 348 bolnikov, naslednje leto pa 414. V Krmelju je imela zasilna bolnišnica 9 postelj, v Hrastniku in v Zagorju pa po 6.⁹¹

Pravice iz bolniškega in nezgodnega zavarovanja so bile enake kot so jih imeli zavarovanci, ki so bili zavarovani po zakonu o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922.

Pravice iz pokojninskega zavarovanja so se določale drugače. Pokojninsko zavarovanje so imeli samo polnopravni člani bratovskih skladnic. Pravico do pokojnine so pridobili po 10-letnem članstvu, če so zaradi starosti trajno onemogli za delo; to je ugotavljala zdravniška komisija. Pokojnina je znašala 32 % poprečnega kategorijskega zaslужka zavarovanca v zadnjih 5 letih. Ta pokojnina se je po vsakem nadaljnjem končanem letu polnopravnega članstva povečala za 2,4 %, tako da je znašala pokojnina po končanih 30 službenih letih 80 % poprečnega kategorijskega zaslужka, ki ga je imel član v zadnjih petih letih. To je bila najvišja pokojnina.

⁹⁰ Godišnjak rudarstva i topioničarstva, Beograd 1937, str. 60. V tabeli so podatki o poprečnih dnevniških mezdah, številu delovnih dni v mesecu in o izplačanem celomesečnem zaslужku rudarjev Glavne bratovske skladnice v Ljubljani. Dnevni zaslужki so naraščali vse do leta 1931, ko je znašala poprečna dnevna mezza 51,73 din; nato so se hitro znižali in bili najnižji leta 1933, ko so znašali 43,07 din na dan, nato so nihal od 44 do 45,25 din na dan in se v drugi polovici tridesetih let niso več bistveno izboljšali, čeprav je medtem kriza minila in je nastopila nova konjunktura. Še bolj neugodno pa so se gibal celomesečni poprečni prejemki; ti so začeli padati že leta 1929, ko so znašali še 1440 din, leta 1933 pa le še 850 din na mesec. Nato so nihal med 950 in 1050 din. Ta razlika med gibanjem višine dnevniških in mesečnih zaslужkov izhaja iz števila delovnikov, ki so jih rudarji opravili v enem mesecu; medtem ko so do leta 1929 opravljali poprečno po 28 delovnih dni, so jih leta 1933 le še 20. Zaposlenost se v rudarstvu tudi po krizi ni bistveno izboljšala, nihala je med 21 in 23 dni v mesecu. To pa se je odražalo na celotni zaslужek rudarjev. Poprečni zaslужki rudarjev na področju Glavne bratovske skladnice v Ljubljani so bili za 30 % višji od poprečja v vsej Jugoslaviji; najnižje so bile na področju Glavne bratovske skladnice v Zagrebu.

⁹¹ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 491, 499.

Po tridesetletnem članstvu in v starosti nad 55 let je polnopravni član dobil pokojnino brez zdravniške komisije. Če je rudar zaradi bolezni trajno onemogel, je dobil pokojnino, če je imel vsaj 5 let članstva; v tem primeru je znašala pokojnina 20 % njegovega kategorijskega zaslužka zadnjih petih let.

Vdova polnopravnega člana je dobivala po njegovi smrti polovico njegove pokojnine, otroci do 16. leta starosti pa po eno četrtino pokojnine umrlega očeta. Za otroke brez staršev in za otroke, katerih mati se je ponovno poročila, je znašala pokojnina eno tretjino očetove pokojnine.⁹²

Člani bratovskih skladnic so morali plačevati svoje prispevke ves čas svojega članstva, tudi takrat, kadar zaradi bolezni niso delali in so dobivali denarno podporo. Upokojenci in nezgodni rentniki so morali plačevati prispevek za bolniško blagajno od svoje rente. Zato je bilo število članov bratovskih skladnic vedno večje od števila zaposlenih delavcev v teh podjetjih. Te podatke navajam v naslednji tabeli.

Število zaposlenih delavcev in število članov Glavne bratovske skladnice v Ljubljani v letih 1919—1938

Leto	Število zaposlenih delavcev ⁹³				Število članov glavne bratovske skladnice ⁹⁴
	premogovniki	drugi rudniki	topilnice	skupaj	
1919	11.212	734	580	12.526	—
1920	12.079	721	536	13.336	—
1921	12.475	802	296	13.373	—
1922	11.843	859	379	13.081	—
1923	13.227	1.038	480	14.745	17.444
1924	13.452	1.183	572	15.207	16.721
1925	12.992	1.266	524	14.782	16.737
1926	10.621	1.149	492	12.362	14.420
1927	9.326	1.281	548	11.155	13.890
1928	9.180	1.144	600	10.924	14.306
1929	10.580	1.096	696	12.372	15.587
1930	9.593	931	627	11.151	12.853
1931	8.268	715	501	9.484	11.592
1932	7.156	621	445	8.222	10.286
1933	6.449	605	518	7.572	9.746
1934	6.242	628	547	7.417	9.951
1935	6.282	714	429	7.425	9.826
1936	5.980	788	400	7.168	10.326
1937	5.885	804	381	7.070	12.040
1938	6.868	874	193	7.935	12.332

Podatke o številu članstva Glavne bratovske skladnice v Ljubljani sem dobil šele od leta 1923 dalje.⁹⁵

⁹² Pravilnik bratovske skladnice za zavarovanje delavcev in nameščencev rudarskih podjetij v Kraljevini SHS, Ljubljana 1925.

⁹³ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 547.

⁹⁴ Ibidem, str. 557.

⁹⁵ Tabela sestavljajo podatki iz dveh virov; podatki o številu zaposlenih delavcev izvirajo iz uradne statistike ministrstva gozdov in rudnikov (Statistički godišnjak 1929—1937), podatki o številu zavarovancev pa iz poročil bratovskih skladnic. Število zaposlenih ni isto kot število zavarovancev. Te podatke sem primerjal še z naslednjimi viri: Godišnjak rudarstva i topioničarstva, Beograd 1937, str. 60—61; Socijalni arhiv, Beograd 1937, str. 132.

Razlike med številom zaposlenih delavcev in številom članov bratovskih skladnic pomeni število upokojencev, nezgodnih rentnikov in število začasnih brezposelnih delavcev, ko so še imeli pravico do podpore.

Število zaposlenih delavcev je počasi naraščalo do leta 1924, ko je doseglo dvojno število rudarjev pred prvo svetovno vojno, (leta 1910 je bilo 7.222 rudarjev), potem je začelo to število padati in je padalo do leta 1929, ko se je za eno leto zopet dvignilo; v letih gospodarske krize se je število zaposlenih rudarjev in topilničarjev zmanjšalo za polovico in je bilo celo manjše kot pred prvo svetovno vojno. To število se potem ni več bistveno zvišalo tja do leta 1938. Kriza v zaposlenosti rudarjev pa je ostala le v Sloveniji, drugod se je po krizi število zaposlenih celo povečalo.⁹⁶

Socialno zavarovanje železničarjev — Železničarji so imeli svoje socialno zavarovanje že pred prvo svetovno vojno. Imeli so bolniško, nezgodno in pokojninsko zavarovanje. Pokojninsko zavarovanje delavcev, ki so bili zaposleni na državnih železnicah je bilo uvedeno leta 1844; bolniško zavarovanje železničarjev je bilo urejeno z zakonom z dne 1. novembra 1858, nezgodno pa z zakonom z dne 5. marca 1869. Enako zavarovanje so imeli tudi železničarji južnih železnic od 13. januarja 1876. Za izvajanje tega zavarovanja so ustanovili pokojninski zavod na Dunaju, bolniške podpore, blagajne pri železniških direkcijah in nezgodno železničarsko zavarovalnico na Dunaju.⁹⁷ Ob nastanku stare Jugoslavije je bilo v Sloveniji 426 upokojenih železničarjev, ki so si pridobili pravico do starostne ali invalidske rente še v Avstriji.

V stari Jugoslaviji so si železničarji ohranili svoje posebno socialno zavarovanje. Ustanove za socialno zavarovanje železničarjev so bili humanitarni in bolniški fondi državnega prometnega osebja pri prometnih podjetjih in direkcijah državnih železnic. Te ustanove so same izvajale vse zavarovanje, zbirale so obvezne prispevke, izplačevale bolniške podpore, rente in v svojih zdravstvenih ustanovah nudile svojim zavarovancem vso zdravstveno zaščito in pomoč.⁹⁸

Za bolniški fond so znašali prispevki 6 % od delavskih zaslužkov; 3 % so plačevali delavci; 3 % pa podjetje. Iz bolniškega fonda so prejemale zavarovanci hranarino v času bolezni, podpore ob porodu, pogrebne, imeli so pravico do brezplačnega zdravljenja in zdravil, do zdravljenja v bolnicah, sanatorijih in kopališčih.⁹⁹

Lastnih bolnišnic, sanatorijev in zdravilišč bolniški fond državnega prometnega osebja v Ljubljani ni imel in se je posluževal javnih bolnišnic in zdravstvenih ustanov. Pač pa je imel razvejano mrežo lastnih ambulant svojih pogodbenih zdravnikov; v Ljubljani je bila železniška cen-

⁹⁶ Godišnjak rudarstva i topioničarstva, Beograd 1937, str. 58—66.

⁹⁷ Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1968, zv. 7, str. 419 (Socialno osiguranje, dr. Nikola Tintić).

⁹⁸ Zakon o državnem prometnem osebju z dne 28. oktobra 1923, Ur. l. št. 107 z dne 24. novembra 1923, str. 669—680; Sl. N. št. 251 z dne 1. novembra 1923.

⁹⁹ Ibidem.

tralna ambulanca za specialno zdravljenje državnega prometnega osebja in njihovih svojcev, v Mariboru pa podružnica centralne ambulance za specialno zdravljenje. V 42 ambulantah je leta 1939 ordiniralo 62 splošnih zdravnikov, v centralni ambulanti v Ljubljani 12 zdravnikov specialistov in v mariborski podružnici centralne ambulante 9 zdravnikov specialistov. Skupno je za 14.679 članov bolniškega fonda državnega prometnega osebja v Sloveniji ordiniralo 82 zdravnikov in je na 180 članov prišel en zdravnik.¹⁰⁰

Železničarji so imeli tudi pravico do brezplačnega zdravljenja zob, vendar le v mejah za to predvidenih denarnih sredstev. Ker so bila ta sredstva vedno manjša od potreb in dejanskih stroškov, so morali razliko doplačevati zavarovanci sami. Uprava bolniškega fonda je za vsako leto posebej določala, koliko so morali doplačevati zavarovanci. Za člané bolniškega fonda je leta 1939 ordiniralo 19 zobozdravnikov.¹⁰¹

Najpogostejša obolenja železničarjev so bila tuberkuloza, revma in bolezní prebavil — prvo kot posledica slabega socialnega stanja železničarjev, drugi dve pa kot značilni poklicni obolenji železničarjev. Za zdravljenje tuberkuloze je bolniški fond 16. oktobra 1938 začel graditi lastni oddelek pri zdravilišču Golnik. Pri zdravljenju tuberkuloznih bolnikov je v veliki meri pomagalo »Podporno društvo za jetične« pri ljubljanski železniški direkciji. To društvo je pomagalo tistim bolnikom, ki jim je potekla pravica do dajatev bolniškega fonda, pa še niso ozdraveli. Takim bolnikom je nadaljnje zdravljenje omogočalo to društvo. Za zdravljenje bolezni prebavil je imel bolniški fond svoj lastni dom v Vrnjački banji. Ker ta dom ni zadoščal velikim potrebam takega zdravljenja, je bolniški fond leta 1939 sklenil nakup lastnega doma še v Rogaški Slatini. Za zdravljenje otrok je imel bolniški fond »Mladinski dom« v Gozdu Martuljku.¹⁰²

Število zavarovancev je hitro naraščalo. Leta 1929 je bilo pri bolniškem fondu državnega prometnega osebja pri direkciji državnih železnic v Ljubljani, ki je obsegal vso Slovenijo v mejah stare Jugoslavije, zavarovanih že 13.746 delavcev; do leta 1934 se je to število zaradi gospodarske krize zmanjšalo na 12.196, nato pa je začelo zopet počasi naraščati in jih je bilo leta 1939 14.679. Poleg železniških delavcev, nameščencev in uradnikov so v tem številu zajeti še delavci železniških delavnic Maribor-Ptuj, ki so v tem času zaposlovale 2.100 delavcev, pretežno kovinarjev.¹⁰³

Obseg poslovanja bolniškega fonda državnega prometnega osebja pri direkciji državnih železnic v Ljubljani prikazuje naslednja razpredelnica izplačanih dajatev v letih 1938 in 1939.

¹⁰⁰ Bolniški fond Državnega prometnega osebja, Oblastna uprava Ljubljana. Letno poročilo o poslovanju v letu 1939 predloženo oblastni skupščini bolniškega fonda v februarju 1940, str. 14—15, 58—71.

¹⁰¹ Ibidem, str. 8, 15.

¹⁰² Ibidem, str. 30—33.

¹⁰³ Ibidem, str. 14.

Pregled izplačanih dajatev bolniškega fonda¹⁰⁴

	1938		1939	
	din	%	din	%
honorarji zdravnikov	1.470.198	18,76	1.641.806	19,83
zdravila	2.032.908	25,96	2.131.218	25,76
zdravljenje v bolnicah	1.315.566	16,81	1.352.647	16,34
zdravljenje v sanatorijih	178.878	2,28	197.181	2,38
zdravljenje v kopališčih	68.142	0,87	95.850	1,17
prevozi bolnikov	54.895	0,70	56.076	0,67
hranarine	2.062.254	26,32	2.126.162	25,70
pogrebnine	256.330	3,27	267.655	3,24
pomoč ob porodu	238.375	3,04	233.923	2,83
upravni stroški	98.768	1,26	113.164	1,37
razni stroški	57.854	0,73	58.378	0,71
skupaj	7.834.127	100	8.275.069	100

Na stroške bolniškega fonda se je leta 1939 zdravilo v bolnišnicah in zdraviliščih 1944 članov bolniškega fonda in 3.208 njihovih družinskih članov; v 42 ambulantah bolniškega fonda, v centralni železniški ambulanti v Ljubljani in v njeni podružnici v Mariboru pa se je zdravilo 5.373 članov in 5.534 njihovih svojcev.¹⁰⁵

Pokojninsko zavarovanje je izvajal humanitarni fond državnega prometnega osebja pri direkciji državnih železnic v Ljubljani. Vsi železničarji so morali biti člani tega fonda in plačevati mesečno članarino.¹⁰⁶ Zavarovanci so bili razdeljeni v 3 kategorije; po pravilniku o delavcih državnih prometnih ustanov z dne 11. maja 1933 so plačevali navadni fizični delavci mesečno članarino pokojninskega fonda po 36 din, polkvalificirani delavci po 45 din in kvalificirani delavci po 63 din.¹⁰⁷ Ta članarina je bila enkrat večja kot prispevki rudarjev za pokojninsko zavarovanje.

Pravico do pokojnine je pridobil član sklada po 12-letnem članstvu pri tem skladu. Vplačani so morali biti vsi prispevki. Velikost pokojnine se je določala po ugotovljeni pokojninski osnovi in po letih redno plačane članarine. Pokojninska osnova je bila tista pokojnina, ki jo je pridobil član sklada po 12-letnem članstvu in je znašala po pravilniku o delavcih državnih prometnih ustanov z dne 11. maja 1933 naslednje vsote: 1. za kvalificirane delavce 5.400 din na leto (450 din na mesec); 2. za polkvalificirane delavce 3.888 din na leto 324 din na mesec); 3. za navadne fizične delavce 3.072 din na leto (256 din na mesec).

Po končanih 12 letih članstva se je po vsakem nadaljnjem letu članstva pri pokojninskem skladu pokojninska osnova povečala za 6,5 %, tako da se je po 30 letih rednega članstva povečala za 156 %, kar je skupaj s pokojninsko osnovo dalo višino pokojnine. Tako so znašale pokojnine po 36-letnem članstvu za kvalificirane delavce 1.152 din na mesec, za pol-

¹⁰⁴ Ibidem, str. 29.

¹⁰⁵ Ibidem, str. 18—20, 34—48.

¹⁰⁶ Pokojninski sklad državnih prometnih ustanov, Ur. l. št. 107 z dne 24. novembra 1923, str. 674—680.

¹⁰⁷ Pravilnik o delavcih državnih prometnih ustanov z dne 11. maja 1933, Sl. l. št. 70 z dne 30. avgusta 1933, str. 847.

kvalificirane delavce 829 din na mesec in za navadne fizične delavce 655 dinarjev na mesec.

Članu pokojninskega sklada, ki se je pri opravljanju službe poškodoval in postal zaradi tega nesposoben za delo, se mu je k letom plačanega članstva prištelo še 10 let in se mu je od tega članstva določila pokojnina oziroma renta.

Do družinske pokojnine so imeli pravico žena in otroci, če je zavarovanec umrl. Družinska pokojnina je znašala za eno osebo 50 0/0, za dve 65 0/0, za tri 75 0/0, za štiri in več oseb pa 85 0/0 osebne pokojnine zavarovanca, ki jo je imel, ali bi jo imel, če bi bil na dan smrti upokojen.

Vdova, ki se je ponovno poročila, je izgubila pravico do družinske pokojnine, dobila pa je enkratno odpravnino v višini enoletne pokojnine.¹⁰⁸

Organizacija pokojninskega sklada oziroma humanitarnega fonda državnega prometnega osebja, kot se je takrat imenoval, je bila naslednja: glavna uprava humanitarnega fonda je bila pri ministrstvu za promet, oblastna uprava pa pri direkcijah državnih železnic. Vrhovno nadzorstvo nad poslovanjem fonda je opravljal minister za promet. Vse administrativne posle, vplačila in izplačila so opravljale prometne ustanove.

Uslužbenci in delavci nekdanjih Južnih železnic in Orientskih železnic so postali polnopravni člani humanitarnega fonda. Ves čas, ki so ga prebili v službi pri teh dveh družbah, se jim je štel za pokojnino.¹⁰⁹ Zato je v dobi stare Jugoslavije že zelo veliko železničarjev uživalo pokojnine. Zlasti se je to število povečalo v Sloveniji leta 1924, ko je po rimskem sporazumu (plačilo ustrežajočih anuitet za Južno železnico in prevzem vseh pravic in obveznosti na jugoslovanskem delu Južne železnice) humanitarni fond v Ljubljani prevzel izplačevanje starih pokojnin železničarjem nekdanjih Južnih železnic.¹¹⁰

Vsote izplačanih pokojnin železničarjev v Sloveniji in Jugoslaviji od leta 1923 do 1938¹¹¹

Leto	Slovenija din	Jugoslavija din
1923/24	5,318.353	—
1924/25	16,932.181	—
1926/27	26,081.857	—
1928/29	27,732.021	—
1929/30	28,615.102	78,815.569
1930/31	28,250.363	78,272.578
1931/32	26,094.381	71,732.078
1932/33	24,681.334	67,925.146
1933/34	23,809.957	64,438.615
1934/35	22,999.552	62,072.838
1935/36	23,282.619	143,919.735
1936/37	23,174.518	93,152.644
1937/38	24,718.824	96,544.200

¹⁰⁸ Ibidem, str. 846—855; Sl. N. št. 310 z dne 20. maja 1933.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Završni računi 1918—1938 sa najvažnijim statističkim podacima. JDŽ, Subotica 1939.

¹¹¹ Ibidem.

Gornja tabela ni popolna, ker manjkajo podatki do leta 1923 (pri vsej Jugoslaviji celo do leta 1929) in od leta 1939 do 1941. Vsi gornji podatki so vzeti iz statistike Jugoslovanskih državnih železnic; več tovrstnih podatkov ta statistika nima. Kot sem že prej omenil, je zvišanje vsote izplačanih pokojnin v letu 1924/25 posledica rimskega sporazuma, ko je humanitarni fond ljubljanske železniške direkcije prevzel izplačevanje vseh pokojnin upokojenih železničarjev bivših Južnih železnic na svojem področju. Drugo pomembnejše zvišanje vsote izplačanih pokojnin v letu 1926/27 je bilo posledica zvišanja draginjskih doklad.¹¹² V primerjavi z vsotami izplačanih pokojnin v vsej Jugoslaviji je Slovenija imela nesorazmerno velik delež, ki pa se je z leti zmanjševal. Leta 1930 so pokojnine železničarjev v Sloveniji predstavljale 36 % vseh izplačanih pokojnin v Jugoslaviji, leta 1938 pa le še 25,8 %.

Zusammenfassung

DIE ANFÄNGE UND DIE ENTWICKLUNG DER ARBEITERVERSICHERUNG IN SLOWENIEN ZWISCHEN BEIDEN WELTKRIEGEN

Die Abhandlung stellt die Anfänge der Sozialversicherung der Arbeiter in Slowenien, die Einführung der Unfall- und Krankenversicherung im Rahmen Österreichs-Ungarns und die Entwicklung der Arbeiterversicherung in Slowenien im alten Jugoslawien dar. Sie behandelt die Einführung der einheitlichen Arbeiterversicherung für den ganzen Staat, nach der Entstehung Jugoslawiens, ihre Organisation, die Tätigkeit und den Umfang der Versicherung. Die Sozialversicherung der Arbeiter in Slowenien war im alten Jugoslawien nicht allgemein, einheitlich und gleich. Darum stellt die Abhandlung die Organisation, den Umfang und die Tätigkeit aller Formen und Anstalten für die Sozialversicherung der Arbeiter in Slowenien dar; besonders behandelt die Sozialversicherung der Bergarbeitern im Rahmen der Brudersladen, die Sozialversicherung der Eisenbahner und der Öffentlichen- und Privatangestellten.

¹¹² Ibidem.